

Om barnperspektiv på utemiljön i planeringssammanhang

Maria Kylin

*Institutionen för landskapsplanering
Alnarp*

**Doctoral thesis
Swedish University of Agricultural Sciences
Alnarp 2004**

Acta Universitatis Agriculturae Sueciae

Agraria 472

ISSN 1401-6249

ISBN 91-576-6754-3

© 2004 Maria Kylin, Alnarp

Tryck: Reproenheten SLU Alnarp

*Till
Louisa och Victoria
för att ni fått mig att minnas något jag aldrig glömt*

”[...]Se där en utmaning för det kommande århundradet! Att bygga och omforma städer ur barnets perspektiv, med mötesplatser både inne och ute, sinnliga boplatser där leken självklart får rum på gator, torg och vilda mellanrum. Demokratiska städer för människor: stora som små”

Ylva Gislén, Sydsvenskan 16 mars 1998

Abstract

Kylin, M., 2004, *From Den to Plan, a Child perspective on Outdoor Environment in a Planning Context*. Doctoral dissertation.

This thesis concerns questions regarding how children's perspectives on the outdoor environment can be approached in a planning context. Attention is drawn to the general understanding of childhood and the definition of outdoor environment as variables in different planning contexts. Together these variables define in which way children become visible in the planning context. Children's participation is emphasized in contemporary planning. This thesis argues that understanding and insights concerning children's experiences and understanding of their own places can create complementary lines of communication.

The first article provides the empirical and methodological point of departure. Through walkabouts with children, questions are developed concerning children's use and experiences of outdoor environments. These questions are compared and related to problems, insights and experiences that planners have concerning environments for children. Parts of two perspectives are described in order to elucidate some of the problems that can arise due to differences between a child's perspective and a planner's perspective.

In the second article children's own places is the pivot. Through in depth studies of children's dens it is shown that finding a suitable place, collecting, sorting and manipulating with environment and accessible materials are crucial parts of starting a den making process and appropriating a place as one's own. Specific examples are put forward which show the close relationship between children's experience and understanding of the outdoor environment and their construction and design of dens. Children's dens are used to exemplify and clarify the difference between children's perspectives and planner's perspectives.

The last article is concerned with the theoretical and practical analysis of these questions. Through interviews, studies of planning documents and reflections on my own planning experience an analysis is made of the importance of maps and plans as tools in the planning process. It is argued that the bias of these tools emphasizes and reinforces the visual point of departure to the physical environment and outdoor places, while children's multi-sensuous and acting oriented point of departure is difficult to handle and process in maps and plans. A practical contribution is suggested on how to improve insights and understanding of children's perspectives in planning contexts.

Keywords: plans, landscapearchitecture, landscape planning, space, place, forts, huts, children.

Author's adress: Maria Kylin, Department of Landscape Planning, Alnarp, SLU. PO Box 58, S – 230 53 Alnarp, Maria.Kylin@lpal.slu.se

Innehåll

Förord _____ **8**

Inledning _____ **10**

Sammanfattning av artiklarna

Bakgrund _____ **14**

Tre centrala teman

Professionella utgångspunkter

Teoretiska utgångspunkter

Material och metod _____ **23**

Metodansats

Empiriskt material och datainsamlingsmetod

Diskussion kring använd metod

Sammanfattande reflektioner __ **34**

Referenser _____ **37**

Appendix

Artiklar I-III

Avhandlingen baseras på följande artiklar, som kommer att refereras efter sina romerska siffror:

- I. Barnperspektiv på utemiljön. Publicerad i *Nordisk Arkitekturforskning* Vol. 14, No 1, 2001.
- II. Children's Dens. Publicerad i *Children Youth and Environments* Vol.13. No 1, 2003. <http://cye.colorado.edu>
- III. Runda bollar i fyrkantiga hål – om fysisk planering med barnperspektiv. Inskickat manuskript

Artiklar I-II. är tryckta i avhandlingen efter tillstånd från respektive tidskrift.

Bilagor

Bilaga 1. Sammanfattning av empiriskt material

Förord

Detta är en sammanläggningsavhandling, vilket innebär att avhandlingen består av en sk. kapp och tre artiklar. Kappans syfte är att vara en sammanbindande och sammanfattande länk mellan de tre artiklarna som är avhandlingsarbetets huvudarbete. De tre artiklarna bifogas som appendix till kappan.

Avhandlingsarbetet är ett resultat av forskningsprogrammet ”Grönstruktur och stadsmiljöutveckling” vid Institutionen för landskapsplanering Alnarp, Sveriges lantbruksuniversitet (SLU). Det övergripande målet för forskningsprogrammet är kunskapsutveckling och diskussion för en långsiktig och hållbar markanvändningsplanering i de svenska kommunerna, en diskussion där bland annat de gröna områdenas roll i stadsväven och i stadsplaneringen behandlas.

Forskningsprogrammet omfattar tre tematiskt inriktade forskningsprojekt, varav detta är det ena. De övriga två projekten har resulterat i två nyligen framlagda doktorsavhandlingar: ”Det gröna som identitetsskapande stadsbyggnadselement – objekt, koncept och struktur” av landskapsarkitekt Karl Lövrje (2003) och ”Biological Diversity in Urban Environments” av växtekolog Mats Gyllin (2004). Utöver de tre projekten har forskningsprogrammet omfattat ett ramprojekt med en syntetiserande ansats genomförd av agr.dr. landskapsarkitekt Gunilla Lindholm (2002 a,b).

Avhandlingsarbetet har finansierats av: Byggforskningsrådet (projektnr. 95306-5), Fakulteten för jordbruk, landskapsplanering och trädgårdsbruk - SLU, Movium - SLU (ramprogram 1997-2000), Institutionen för landskapsplanering Alnarp – SLU, SLU – projektet ”Nya planeringsförutsättningar”.

Tack

Denna avhandling hade inte blivit till utan hjälp och stöd av: huvudhandledare Mats Lieberg som med stort engagemang hjälpt mig att växa in i rollen som forskare: biträdande handledare Gunilla Lindholm som med ett brinnande intresse för frågorna haft förmågan att fånga upp det jag ville mena men inte alltid kunde uttrycka: biträdande handledare Kenneth Olwig som kreativt hjälpt mig skärpa mina reflektioner och tydliggöra dessa i text: biträdande handledare Erik Skärbäck som läst och insiktsfullt kommenterat texterna.

Flera personer har bidragit till avhandlingens innehåll. Genom samtal och diskussioner uppväckte Fredrika Mårtensson lust och nyfikenhet till forskningen. Alla de som har varit involverade i ”Grönstrukturprojektet”; Karl Lövrje, Mats Gyllin, Gunilla Lindholm, Patrik Grahn och Gunnar Sorte var värdefulla både i de första stapplande försöken mot en forskarroll och i de fortsatta stegen. Tim Delshammar, Carola Wingren, Kristina Rundcrantz, Paula Nilsson och Fredrika Mårtensson utgjorde en grupp som var avgörande för artikel II. Mats Gyllin har bidragit till avhandlingens läsbarhet genom korrekturläsning. Artikel II blev läsbar genom översättnings hjälp av Henrik Kylin. Karin Kylin inspirerade till det allra sista rycket.

Flera kollegor och vänner på institutionen för landskapsplanering har haft avgörande betydelse för avhandlingens innehåll genom att delta i flera seminarier, komma med svåra frågor och roliga kommentarer, hjälpt mig med administrativa angelägenheter och fått mig att känna mig hemma.

Flera varma tack till er allihop

Alnarp i juni 2004

Maria Kylin

Inledning

Bakgrund till kunskapssökande

När detta forskningsarbete inleddes hade jag drygt 13 års yrkesarbete bakom mig, dels som konsult och dels som planarkitekt i en liten kommun. Synen på fysisk planering och utemiljö var präglad av den yrkesroll och det kunnande jag utvecklat över åren. Erfarenheten av barn och barns perspektiv i arbetet var begränsad till de fåtal gånger då jag hade pratat och diskuterat med barn och ungdomar i planeringssammanhang. Däremot hade jag handlagt ärenden där det handlade om att planera och utforma områden *för* barn, såsom lekplatser och bostadsområden. En av erfarenheterna var att en argumentation kring människors behov (barns eller gamlas) gentemot beställare eller kommunpolitiker bäst baserades på de siffror eller forskningsresultat som klart angav funktioner, kriterier och normer, t.ex. på hur långt barn bör ha till en lekplats. Däremot var kunskaper om hur barn egentligen uppfattade dessa miljöer svåra att hitta och använda. Intresset för hur barn använder och ser på sin utemiljö ökade efter det att jag fått egna barn. När möjligheten erbjöds att fördjupa yrkeskunskaperna genom forskning var det naturligt att två forskningsteman blev ”barnperspektiv” och ”utemiljö”.

Avhandlingen har kommit att behandla flera av de frågor som jag själv satt och brottades med som yrkesverksam när jag insåg att det inte togs tillräcklig hänsyn till barn i planeringen. Från början var intresset inriktat på att eventuellt hitta några ”benhårda” argument som skulle få de som hävdade parkeringsbehovet att inse att behovet av platser för barn var viktigare. Tanken var att hitta kvalitéer i miljön som kunde definieras i strukturer, parametrar och indikatorer för att hävda barns perspektiv på utemiljön. Så blev det emellertid inte. Istället kom frågorna att handla om att försöka förstå barns erfarenheter och upplevelser av utemiljön, hur dessa skiljer sig från planerarens, samt föra en diskussion kring hur barnperspektivet kan beskrivas för att tillämpas i fysisk planering.

Syfte och frågeställningar

Huvudsyftet med avhandlingen är att genom studier av hur barn beskriver och använder utemiljön undersöka några av de erfarenheter och upplevelser som barn har av sin vardagliga utemiljö i ett urbant sammanhang. I syftet ingår också att sätta in detta barnperspektiv på utemiljön i ett planeringssammanhang.

I arbetet med artiklarna har olika delar av detta huvudsyfte belysts och diskuterats. Avsikten med första artikeln är att belysa några av de problem och frågeställningar som uppstår i skillnaden mellan barns perspektiv och ett planerarperspektiv. I den andra artikeln är meningen att fördjupa förståelsen för barns perspektiv på utemiljön. I den sista artikeln är avsikten att bidra med kunskap om hur barnperspektiv på utemiljön kan tas tillvara i ett planeringssammanhang.

Under hela arbetet har en rad olika frågor behandlats och diskuterats, frågor som har fungerat som dialogpartners för att utveckla arbetet kring avhandlingens pragmatiska huvudfrågor: Hur kan barns perspektiv på utemiljön förstås och beskrivas för att tillämpas i planeringssammanhang? Vad kan barnperspektiv i planering innebära?

Några av de viktigaste frågorna har varit:

- Vilka platser beskriver barnen själva som viktigast? Hur använder de dem? Kan barns användning och beskrivningar av sina platser användas för att förklara och förstå deras upplevelser och erfarenheter av utemiljön?
- I vilka planeringssammanhang behandlas barn och barns platser? Hur beskriver planerare barns platser? Hur speglas och reflekteras dessa platser i plandokument och i andra planeringssammanhang?
- Hur skiljer sig barns och planerares beskrivningar och föreställningar om barns platser och utemiljön? Hur kan dessa skillnader förklaras? Hur kan vi bättre förstå vilka utgångspunkter som är viktiga för barn i den fysiska utemiljön?

Sammanfattning av artiklarna

Artikel I: Barnperspektiv på utemiljön

Avsikten var här att beskriva delar av två perspektiv på en urban utemiljö för att belysa några av de problem som uppstår i skillnaden mellan barns perspektiv och ett planerarperspektiv. Genom rundvandringar och intervjuer med barn utvecklades frågeställningar kring barns användning och erfarenheter av utemiljön och dessa jämfördes med problemställningar, insikter och värderingar som planerare (i Eslöv) har om barnmiljöer.

Resultatet visar i vilken grad barn och planerare beskriver utemiljön på olika sätt, framförallt gäller detta detaljeringsgrad, karaktärs- och aktivitetsbeskrivningar. Planerare talar om utemiljön i en generell och övergripande skala, beskriver den med karaktärsord, såsom vacker och naturlig och utifrån funktioner. Barn talar om utemiljön i en detaljerad skala kopplad till upplevelser som uppnås genom aktiviteter och *"allt som man kan göra där"*. De beskriver med stor entusiasm de egna platserna och de egna påhittade lekarna. Dessa platser och dessa lekar verkar ha stor betydelse jämfört med platser speciellt utformade för barn som t.ex. lekplatser, skolgårdar eller regellekar. Det konstateras också att översikts- och detaljplaner inte speglar barnperspektivet i den mening att hänsyn tas till barns egna platser. Planerare uttrycker en viss medvetenheten om barns upplevelser och användning av utemiljön, men när det gäller en fysisk planering av denna så handlar det till största delen om funderingar kring lekplatser, skolgårdar och att spara naturlika områden.

Slutligen konstateras att planerarperspektiv och barns perspektiv är svåra att förena. Barns eget inofficiella nätverk och struktur i sin vardagsmiljö skiljer sig från det officiella nätverk och den struktur som hanteras i olika planeringssammanhang. Ett barnperspektiv på utemiljön bör istället diskuteras utifrån barns egna platser och barns egna upplevelserna, inte de platser och upplevelser som regisseras i planer. Diskussioner förs kring frågan om denna skillnad mellan barns platser eller platser för barn kan kopplas till en vidare fråga om barns rätt att bli synliga och ta plats i urbana utemiljöer.

Artikel II: Children's dens

Med avsikten att fördjupa förståelsen för barns perspektiv på utemiljön förs i denna artikel ett resonemang kring barns egna platser. Kojorna betraktas av barn som egna platser. Manipulation i utemiljön och med det material som finns till hands är en viktig del för att platsen ska upplevas som egen. I artikeln används kojan som ett redskap för att hårdra skillnader mellan barns och planerares perspektiv, och för att ge exempel på hur nära förbundet upplevelser och erfarenhet av utemiljön är med fysisk utformning och uttryck. Eller med andra ord, hur utemiljön påverkar barnet och hur barnet påverkar utemiljön.

Barns beskrivningar av kojan utgår från upplevelser och erfarenheter som de får genom aktiviteter i och omkring kojan, och genom den process som det innebär att bygga en koja. Kojan beskrivs som en hemlig plats *och* en plats som man har med utvalda kompisar. Alla barn i undersökningen upplevde kojan som en social plats *samtidigt* som den upplevdes som hemlig. Kojan kunde dock variera i graderna mellan väldigt hemlig till mycket social bl.a. beroende på utemiljöns karaktär. Utemiljöns karaktär, avståndet till lämpliga kojbyggarmiljöer från hemmet och vilka material som finns att bygga med/av och i visade sig vara centrala för att barnen skulle inleda kojprocessen. Denna process innebär att barnet först måste hitta en lämplig plats, samla, sortera och manipulera med tillgängliga material, sedan kanske bygga en mer avancerad konstruktion, och slutligen eventuellt förstöra kojan.

I dialogen mellan barnet och utemiljön blir kojorna fysiska manifestationer där konstruktion och utformning av kojan reflekteras av barnets upplevelse och erfarenhet av utemiljön, och vice versa. Platsen för en hemlig koja hittas bäst där det finns en insynsskyddad miljö och blir mer hemlig genom att konstrueras sluten och dold för insyn. Platserna för sociala kojor hittas i mindre insynsskyddade miljöer och ökar sitt sociala värde genom en öppen lösning där t.ex. ytan utanför kojan kan fungera som en förgård. För att illustrera hur barnets upplevelser och erfarenheter speglas i utformningen av kojan så klassificerades de olika kojorna i kategorier som står i relation till vilka element som används, barns ålder och kojprocess.

I artikeln är kojan också ett redskap för att problematisera och föra diskussioner kring skillnaderna mellan barn och planerares utgångspunkter när de beskriver utemiljön. Att beskriva kojan genom vad man gör där och hur det känns är ett sätt att beskriva kojan utifrån barns upplevelser och erfarenhet dvs. från ett barnperspektiv. Att beskriva kojan genom dess utseende och som en konstruktion i den fysiska miljön kan förstås som ett planerarperspektiv. Dessa diskussioner sätts in i ett vidare perspektiv genom reflektioner över hur man i planeringssammanhang fokuserar på utemiljöns funktionella, visuella och estetiska värden, medan utemiljöns värde för barnet mer handlar om med vilken mening platser laddas med genom egen aktivitet.

Artikel III: Runda bollar i fyrkantiga hål – om fysisk planering med barnperspektiv

I den avslutande artikeln är det meningen att bidra med kunskap om hur barns perspektiv på utemiljön bättre kan tas tillvara i planeringssammanhang. Genom intervjuer, reflektioner över egna erfarenheter, och studier av olika plandokument visas att planritningar påverkar oss till att utgå från "ögats uppfattning av utemiljön", dvs. en visuell utgångspunkt. Planritningar sätter fokus på den verklighet som kan visas grafiskt. Detta innebär att de frågor som främst hanteras i planeringsprocesser är de som på detta sätt kan visualiseras. Med andra ord blir information som inte grafiskt kan överföras till planer svåra att "se" eller ta hänsyn till. Den fysiska miljön i planritningen definieras också utifrån mätbara enheter och kvantitativa termer, vilket innebär att alla aspekter som ska med i planritningen måste omvandlas till dessa för att kunna hanteras. Även de perspektiv på utemiljön som inte har en klar fysisk utbredning, såsom barns perspektiv, måste omvandlas till grafiska och mätbara enheter i kvantitativa termer för att passa in och bearbetas i planen.

I artikeln konstateras att det är svårt att överföra barns perspektiv till planer. Ett barnperspektiv på utemiljön innebär bl.a. att de sinnliga och kroppsliga utgångspunkterna för att uppleva och uppfatta fysisk utemiljö betonas, dvs "kroppens uppfattning av platser". På detta sätt poängteras det omedvetna och orefleterade sättet att förhålla sig till den fysiska världen, där utemiljön kan ge incitament till barn för lek och egna aktiviteter. Det är genom lek och egna aktiviteter som barn utvecklar ett reflekterat och medvetet förhållningssätt till världen. Ett förhållningssätt som krävs för att skapa och ta ställning till sociala och kulturella värden.

I planprocesser läggs en stor vikt vid planritningar, detta är en begränsning för en planering med barnperspektiv. En av möjligheterna ligger i de skeden där samråd, samtal och dialog medges. *När, var* och *hur* barn kommer in i planprocesser är avgörande för en förändring mot en planering med barnperspektiv. Samtal, samråd och dialog med barnen bör ske *tidigt i planprocessen*, innan de aktuella områdena bearbetas i ritningar och planer. Så länge inte fysiska gränser har formulerats och definierats är det lättare att hålla en öppen dialog och hitta alternativa lösningar i den fysiska miljön som inte är visuellt baserade. Det är avgörande att det finns en viss förståelse och insikt om vilka utgångspunkter barnen själva har när de beskriver utemiljön, eftersom detta påverkar *hur* vi bemöter barnen. Möjligheterna att uppnå denna förståelse ökar när vi som planerare utgår från *barnens egna platser* och på detta sätt knyta an till egna barndomsupplevelser i utemiljön. Dessa platser kan knappast identifieras eller uppfattas utan att man har varit där och pratat med barnen. Slutligen är det viktigt att den egna inställningen och uppfattningen av barn och barndom reflekteras och förstås i en vidare samhällskontext, där barns delaktighet och medverkan i planprocesser inte skall innebära ett bemyndigande som de inte behärskar, utan snarare bör innebära att planerare deltar och lär sig av barns vardag. Rundturer med barn under samtal och dialog är en metod för att delvis uppnå en fysisk planering med barnperspektiv.

Bakgrund

Avhandlingsarbetet utgår från, och kretsar kring tre centrala teman. Det första är ”utemiljö”: forskning och praktisk erfarenhet visar att upplevelser i utemiljön, tidigt och ur olika aspekter, är viktiga för vår utveckling och förståelse av världen. Det andra är ”barnperspektiv”: senare tids forskning visar att barn själva innehar specialkunskaper om sin egen livsmiljö. Det tredje är ”planeringssammanhang”, som i avhandlingsarbetet innefattar flera av de sammanhang som styr och påverkar utformningen av den fysiska miljön, t.ex. planprocesser och plandokument.

Argumenten kring varför dessa teman är relevanta, samt vilka teorier och vilken forskning som ligger till grund för avhandlingen, redovisas till stor del i artiklarna. Avsikten med detta avsnitt är att ge en övergripande beskrivning av hur arbetet med ovan beskrivna teman har utvecklats samt beskriva några utgångspunkter.

Tre centrala teman

Hur arbetet med teman har utvecklats

Att det svar man kommer fram till är beroende av den plats varifrån man frågar blir än mer tydligt när man ger sig i kast med en forskningsuppgift där metoder och frågor inte är på förhand givna. Att ha en profession och sitta i en forskningsmiljö där självklara gränser mellan naturvetenskapliga, samhällsvetenskapliga och humanistiska teorier inte existerar, gör forskandet intressant, men också mycket komplext. Inom den forskning som rör barn används andra metoder och teorier än inom den som rör utemiljön, och ytterligare andra inom den forskning som rör planering¹.

Jag lät mig inspireras av flera olika teorier och infallsvinklar för att precisera min nyfikenhet till mer konkreta och avgränsade frågeställningar inom och mellan ovan nämnda teman. Detta innebär bl.a. att dessa tre teman och förhållandet mellan dem delvis har hanterats olika i forskningsarbetet. *Relationen* mellan temat barnperspektiv och utemiljö har utvecklats till en central fråga i avhandlingen, en relation som hanteras i samtliga artiklar och är avgörande för att förstå skillnaden mellan ett planerarperspektiv och barns perspektiv. Temat barnperspektiv har varit en *utgångspunkt* för hela forskningsarbetet där reflektioner kring vad ”barns perspektiv” samt ett ”barnperspektiv på utemiljön” innebär successivt har utvecklats. Temat planeringssammanhang har varit den *bakgrund* och det bollplank som frågor och resonemang har utvecklats ur².

Barnperspektiv och utemiljö - variabler i olika planeringssammanhang

Den fysiska miljöns utformning, struktur, gestaltning och användning påverkas och styrs i olika planeringssammanhang. Som exempel kan nämnas: 1) i formella och informella *beslutsprocesser* som kan se olika ut beroende på resurser och kommu-

¹ Detta tas delvis upp i artiklarna I-III, och jag återkommer till detta senare i avsnittet.

² Detta kan jämföras med den modell som Lindholm (1995) använder i sorteringen av forskningsresultat från olika discipliner. Hennes modell är baserad på ”tre perspektiv”: det semiotiska, det fysiskt-interaktiva, och det sociala. Sid V-18.

nal policy, 2) i olika *plandokument* t.ex. program, detaljplaner, projekteringsplaner, översiktsplaner och 3) i *politiska beslut* på olika nivåer. Diskussionerna i följande stycken rör sig kring hur olika synsätt på barn (som biologisk varelse eller kompetent individ) och på utemiljö (som spatial och rumslig eller som mental och social) påverkar, påverkas av och varierar i olika planeringssammanhang.

När det gäller temat utemiljö var det från positionen som planerare och landskapsarkitekt naturligt att ställa frågor som utgick från hur den fysiska miljön påverkar barnet. Som exempel på denna typ av frågor kan nämnas: ”Vilka är relationen mellan landskapsstrukturer och lekfunktioner?”³, ”Vilka naturliga material och utseende på utomhusmiljön kan gynna barns utveckling?”⁴ eller ”Hur ska miljön se ut för att bäst gynna barns hälsa?”⁵. Resultat och slutsatser från studier där denna typ av frågor ställs används ofta som underlag och argument när det gäller att *konkretisera* en bra utemiljö för barn, och ligger nära de diskussioner om barns behov som förs under avsnittet ”Teoretiska utgångspunkter”.

Från en position med intresse för barns perspektiv blev frågan om hur barn själva uppfattar utemiljön intressant. Som exempel på denna typ av frågor kan nämnas: ”Hur uttrycker sig barn själva i relation till rummet?”⁶, ”Hur ser värden ut ur barns synvinkel – vad ser, hör, upplever och känner de?”⁷. Att på detta sätt lägga fokus på barns egen kompetens och expertkunskap görs ofta när *barns delaktighet och inflytande* i planeringen diskuteras⁸.

Det finns flera samband och skillnader mellan de ovan beskrivna frågeställningarna och de studier som behandlar dem. En poäng i denna avhandling är att fokus har lagts på de olika utgångspunkterna för hur fysisk miljö uppfattas och beskrivs från de olika positionerna. För att ställa de frågor som först beskrivs utgår man ofta ifrån att fysisk miljö kan studeras med utgångspunkt från rumsliga och spatiala termer och drar direkta slutsatser *från* element i och gestaltning av fysisk miljö *till* sociala, mentala och hälsomässiga aspekter hos barn. Detta ger inte automatiskt svar på hur barn upplever och vad de känner för denna miljö. De studier som utgår från barns egna utsagor förskjuter fokus till de sociala, kulturella och mentala aspekterna i miljön utan att direkt koppla dessa till utemiljöns rumsliga och spatiala förhållande. Eller med andra ord, det ges inga svar på hur den fysiska miljön ska utformas för att den ska fungera för barn.

Under forskningsarbetets gång har det blivit tydligt att de olika synsätten på fysisk miljö: som spatial och rumslig eller mental och social, påverkar och påverkas av synen på barn och därigenom påverkar hur ”barnperspektivet” tolkas och används i olika planeringssammanhang. En parallell kan göras med hur variationen av synen på barn (t.ex. som biologisk varelse med olika behov av miljön eller som kompetent individ med rätt att uttrycka sig) har påverkat i vilka planeringssamman-

³ Fjörtoft & Sageie (2000).

⁴ Herrington & Studtmann (1998).

⁵ Grahn et. al. (1997).

⁶ Halldén (2003a).

⁷ Rasmusson (1998).

⁸ Se t.ex. ”Unga är också medborgare – om barns och ungdomars inflytande i planeringen”, Boverket 2000.

hang som barn överhuvudtaget blir synliga⁹. Under slutet av 60- talet och in på 70- talet gjordes ett stort antal utredningar kring barns faktiska användning av utemiljön¹⁰ vilkas resultat bl.a. kom att påverka innehållet i lagstiftning och svensk Byggnorm (1983). Under 80-talet och 90-talet avtog dessa studier och intresset ökade istället för att studera barns perspektiv och roll som medborgare¹¹. Detaljregleringen i lagstiftningen minskade genom en ny plan och bygglag (PBL 1987) och intresset ökade för barns delaktighet och inflytande över frågor rörande den egna närmiljön. Genom att FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen)¹² antogs av det internationella samfundet har fokus ytterligare satts på barns delaktighet i frågor som rör dem och deras rättigheter som medborgare¹³. Barnkonventionen speglar bl.a. synen på barn som kompetenta och begreppet ”demokratisk” har kommit att problematiseras¹⁴

Francis & Lorenzo (2002) har i artikeln ”Seven realms of children’s participation” satt fokus på detta, genom att sammanställa och reflektera över 30 års planering med och för barn. De visar att samhällssynen på barn och barndom speglas i planerarnas hantering av barnfrågor i olika planeringssammanhang. Om man endast ser på barn utifrån deras *behov* och som *hjälplösa* resulterar det i att planeraren ska ta allt ansvar, definiera de spatiala behoven och konkretisera dessa i planer. Om man ser på barn som *kompetenta medborgare* är risken att barn bemyndigas att delta i processer som de inte behärskar.

Ibland tycks det som om olika tolkningar av barns perspektiv används lite som det passar i olika planeringssammanhang beroende på vad som är politiskt korrekt i den rådande samhällsplaneringsdebatten. Redan 1993 konstaterar Rasmusson (Rasmusson 1993) att

”Nittioalets bild av barnens situation är motsägelsefull. Barnens rättigheter erkänns, barnens perspektiv betonas och de får en egen ombudsman. Samtidigt drabbas viktiga resurser inom skola, omsorg och i boendemiljön av ekonomiska nedskärningar. Hotbilderna inför framtiden är många” Sid. 22.

Sedan dess har strömningar inom det samtida stadsbyggandet resulterat i att framkomlighet och barns faktiska utrymme krymper¹⁵ samtidigt som fokus läggs på barns medborgerliga rättigheter och delaktighet i planprocessen. Det kan tyckas som en tveksam vinst för barnen att ersätta en god boendemiljö och en kvalificerad

⁹ Halldén (2003b) problematiserar frågan: ”En risk med ett starkt markerande av barnets aktivitet är att barnet beskrivs entydigt som kompetent och att de begränsningar som ligger i barnets kropp inte tillmäts så stor betydelse. En socialkonstruktionism kan alltså bli reduktionistisk och förneka de omständigheter som skillnader i kroppslig status innebär” Sid. 16. Mårtensson (2004) är inne på samma tankebanor: ”Barnet uppfattades tidigare som ned-sänkt i biologi och fysiska realiteter oförmögen att ta till sig och agera på den sociala och kulturella arenan. Med det kompetenta barnet skymtar jag ibland en bild av barnet som utlämnat till en social smältdegel istället och fränhänd en stödjande och bejakande relation till den fysiska omgivningen” Sid. 31.

¹⁰ Som exempel på dessa kan nämnas: Bjöklid (1974), Norén-Björn (1977).

¹¹ Rasmusson (1993)

¹² 1993 ratificerade Sveriges riksdag FN:s konvention om barnets rättigheter.

¹³ Detta har resulterat i flera internationella publikationer t.ex.: Driskell (2002), Hart (1997), Bartlett (1999).

¹⁴ Diskuteras bl a av Horelli (1997) (1998) och Qvarsell (2003).

¹⁵ Diskuteras bl a av Kristensson (2003) och Lieberg (2003).

barnomsorg/skola med rättigheten att diskutera användningen av allt knappare resurser. Det är rimligt att påstå att de skiftande tolkningarna och användningarna av ”barnperspektivet” i olika planeringssammanhang speglar och reflekterar olika historiska samhällssystemens syn på barn, barndom och maktförhållanden.

Gradvis, under arbetets gång har relationen mellan att betrakta fysisk miljö från utgångspunkten ”spatial och rumslig” eller från utgångspunkten ”social och mental” reflekterats och bearbetats och konsekvenserna av dessa olika utgångspunkter diskuterats och relaterats till varandra¹⁶. I botten ligger en övertygelse om att båda dessa utgångspunkter har sitt berättigande i olika sammanhang och att det är i pendlingen mellan dessa som flera intressanta frågor kan ställas, kopplingar göras och förståelsen för andras synsätt utvecklas.

Eftersom jag i början av forskningsarbetet kom att arbeta med enskilda gröna platser eller element utomhus utifrån vad barnen själva visade mig, valde jag att använda det pragmatiska begreppet utemiljö. Utemiljö används både som en beteckning på platser med en stor detaljeringsgrad, men till viss mån också som ett sammanfattande begrepp på hela stadens gröna ytor.

Ett avgörande ställningstagande i början av avhandlingsarbetet var att inte begränsa och fokusera studien till att endast gälla barns medverkan och delaktighet i planeringsprocessen. Detta eftersom (enligt ovanstående diskussion) de planeringssammanhang där barn överhuvudtaget blir synliga är beroende av hur barnperspektivet formuleras och tolkas. Istället har ambitionen varit att reflektera över barnperspektivet och barns perspektiv i flera planeringssammanhang. Detta gäller både utifrån planerarens beskrivningar av barns platser¹⁷, olika utgångspunkter för att uppfatta och beskriva fysisk miljö¹⁸ och hur olika plandokument styr vårt sätt att hantera den fysiska miljön¹⁹. På detta sätt har frågor gällande barns medverkan och delaktighet i planeringen och frågor kring varför kunskaperna om barn och barns behov tas dåligt tillvara i olika planeringssammanhang problematiserats och satts in i olika sammanhang.

Professionella utgångspunkter

Den forskarutbildning som ligger till grund för avhandlingen är i mitt fall en mindre del av mitt yrkesverksamma liv. De 13 åren av professionella erfarenheter har haft stor betydelse och bör därför nämnas i detta sammanhang. De har haft avgörande inflytande på min förförståelse av de teman som behandlas, även om det sällan finns direkta länkar, dvs. det går inte att koppla en viss tolkning av det empiriska materialet till erfarenheter från ett visst projekt. En studie av sådana påverkansmekanismer skulle kunna bli en avhandling i sig. Min ambition är inte att ge en heltäckande beskrivning av denna förförståelse eftersom det skulle innebära ett innefattande av flera aspekter, bl.a. processerna runt och i projekten, befattningar med varierande ansvar på arbetsplatser där det arbetats med och mot olika intres-

¹⁶ Se framförallt art. II. “Different Approaches to the Problem” och art. III. “Sammanfattande diskussion”.

¹⁷ Detta görs framförallt i art. I.

¹⁸ Se art. II.

¹⁹ Se “Resultat” art. III.

senter²⁰ och arbetsuppgifter som spänt mellan projektering och planering. Här följer istället en uppräknig av olika projekt jag medverkat i och haft ansvar för. De ger i någon mån en bild av den mångfacetterade verklighet som många planerare befinner sig i och speglar kanske också nödvändigheten av ett flexibelt förhållningssätt och att träna förmågan att växla perspektiv och skala.

En del av arbetet har inneburit att utforma, gestalta och framställa arbetshandlingar för olika typer av områden. Som exempel kan nämnas: bostadsgårdar i Rosengård där upprustnings- och förnyelseprojekt under mitten av 80-talet också innebar samrådsmöten med de boende, där en viktig fråga var barnens lekmiljöer: fotbolls och sportområde i Laholm-Lilla Tjärby (1993) där bl.a. störningar på kringliggande bostadsområden diskuterades: boulebana i Södertälje stadspark (1991) som skulle göras tillgänglig och attraktiv både för stora och små: naturstig längs Lagan, Laholm (1993) där tillgänglighet och framkomlighet diskuterades.

En annan del av arbetet har inneburit att ta fram detaljplaner vilket bl.a. innefattar samråd och remissbehandling. Som exempel kan nämnas: bostadskvarter i innerstadsmiljöer såsom Kv. Jungfrun, Laholm (1993): vägdragningar genom känsliga natur- och kulturmiljöer såsom Väg 117 genom Knäred, Laholms kommun (1994): nyetablering av industri och arbetsområde såsom Mellby industriområde, Laholms kommun (1993): program och underlag för detaljplaner för nya industriområden såsom Alby, Haninge (1989) och befintliga såsom Bältarbo, Hedemora (1990)

Ytterligare en del av arbetet har inneburit att ta fram översiktsplaner. Som exempel kan nämnas: fördjupad översiktsplan för Laholms innerstad (1996): fördjupad översiktsplan Laholm-Lilla Tjärby (1993): översiktsplan för landbaserad vindkraftsetablering, Laholms kommun (1996): underlag och program för fördjupad översiktsplan för kustområdet, Laholm (1996) och för Östra Vårsta, Botkyrka kommun (1991).

Andra typer av arbete som också ligger som bakgrund till de yrkesmässiga erfarenheterna är utredningar och programskrivningar. Som exempel kan nämnas: nytt stationsområde för västkustbanan, Laholm, (1992): MKB utredningar t.ex. för nyplanerade bostadsområden såsom Täljö/Gottsunda, Stockholm (1989) eller nya stadsdelar såsom Östra Vårsta, Botkyrka kommun (1991).

Teoretiska utgångspunkter

Planeringssammanhang

Materialet som ligger som grund för tecknandet av ett ”planeringssammanhang” har bearbetats genom olika teorier som till största delen redovisas i artikel III. Avsikten med nedanstående stycke är att ge en kortfattad beskrivning av varför dessa teorier har använts.

²⁰8409-8612 Projekterande landskapsarkitekt, Lennart Trulsson AB Malmö (konsultverksamhet).

8710-9207 Projekterande, plan och utredare landskapsarkitekt, Clas Florgård AB, Stockholm och VBB VIAK, Stockholm (konsultverksamhet).

9207-9710 Planarkitekt, Stadsarkitektkontoret, Laholm Kommun (kommunal verksamhet).

Det finns knappast några homogena landskaps- eller planeringsteorier, fältet är brett och rör sig över flera vetenskapsteoretiska fält. Detta arbete har främst inspirerats av de teorier som möjliggjort en problematisering och bearbetning av olika praktiska delar av planerarens vardag.

Eftersom kartor och planer är grundläggande redskap i planerarens vardag är också den forskning relevant som visar hur intimt förknippade vår uppfattning och varseblivning av fysisk miljö är med våra sätt att representera denna²¹. Teorier inom t.ex. kulturgeografi, antropologi, och etnologi behandlar fysisk miljö och landskapsbegreppen i ett diskursivt fält, som också innefattar begreppen "place" och "space", och visar hur detta har betydelse för hur man uppfattar landskapet både i ett planerings- och designsammanhang²². Andra teorier med relevanta bidrag till förståelsen av landskapsarkitektens praktik är t.ex. den forskning som bygger på landskapsmåleriets och landskapsarkitektens historia²³. Dessa teorier har på olika sätt använts för att ge kritiska perspektiv på planeringens vetenskapliga bas och planerarens praktik och sammanlänkar olika steg i ett sätt att tänka kring problem som rör framställningen av representationer och tolkningen av dessa.

Barnperspektiv

Begreppen "barnperspektiv" och "barns perspektiv" diskuteras av flera forskare där det konstateras att begreppen används flitigt i många olika sammanhang, bl.a. både som ideologiskt begrepp med retorisk kapacitet och i vetenskapliga sammanhang som ett metodologiskt begrepp²⁴. Ofta har begreppen en blandning av olika innebörder som inte klart definieras. Starkt förenklat kan man säga att "Barns perspektiv" innebär att fånga ett perspektiv som är barnets eget, medan "barnperspektivet" innebär en kontextrelaterad tolkning²⁵.

I avhandlingsarbetet har avsikten inte varit att precisera begreppen i generell bemärkelse. Istället har jag utgått från forskning och teorier som hanterar begreppen. Vad dessa innebär i olika planeringssammanhang har hanterats och utvecklats under forskningsprocessen. Användningen av begreppen kan därför vara något oklara under arbetets gång och kräver ett förtydligande: Genom studier av hur barn själva beskriver och använder utemiljön försöker jag att fånga perspektiv på utemiljön som är barns egna (barns perspektiv på utemiljön). Detta tolkas med utgångspunkt från nedanstående teorier och kan då förstås som "barnperspektiv på utemiljön". Detta "barnperspektiv" problematiseras och sätts in i ett planeringssammanhang. Meningen med följande stycken är att ringa in och beskriva den forskning och några av de teorier som har varit avgörande för studien.

²¹ T.ex. Söderström (1996), Harley (1988), Olwig (1996), Panofsky (1991), Ingold (1993).

²² T.ex. Tuan (1974), Relph (1976).

²³ T.ex. Cosgrove (1985), Daniels (1988).

²⁴ Se "Barns perspektiv och barnperspektiv". Pedagogisk Forskning i Sverige, (2003).

²⁵ Samtidigt kan innebörden av begreppen ligga på olika nivåer. Detta uppmärksammar t.ex. Halldén (2003b): "Vikten av ett barnperspektiv och vikten av att söka efter barns perspektiv kan således diskuteras i relation till barnkonventionen och dess markering av barns rättigheter vilket knyter till en syn på barnet som autonom individ. Det kan också diskuteras i relation till metodologiska frågor och en ståndpunktsteori med dess kunskapsteoretiska implikationer." Sid. 17

Objekt respektive subjekt

Barndomsforskare har konstaterat att forskningen kring barn befinner sig i ett paradigmskifte²⁶. Till skillnad från tidigare forskning innebär detta bl.a. att barn inte bara ses som ”blivande vuxna”²⁷, utan har ett eget värde där det också handlar om deras möjligheter att växa upp till en kompetent vuxen. Det innebär också att man ser barn som kompetenta i sitt eget sammanhang, att de har rättigheter som medborgare, och att de också skapar och befinner sig i egna kulturella sammanhang²⁸. Tidigare studerades barnens beteende och utveckling ofta i konstruerade miljöer och tolkades objektivistiskt, dvs. som en objektiv avbildning av barnets utveckling. Psykologin spelade en viktig roll vid tolkningarna av barnet, medan forskningen idag diskuterar och ifrågasätter dessa tolkningsmetoder²⁹.

För att illustrera skillnaden mellan att studera barn som subjekt respektive objekt i förhållande till en fysisk miljö har Rasmusson gett följande exempel:

”Om man studerar barn som objekt försöker vi (vuxna) hitta svar på hur vi ska sätta pinnarna på en stega för att de ska lära sig att uppöva sin motorik på bästa sätt. Om vi studerar dem som aktörer är vi mer intresserade av hur barnen använder och omvandlar stegen för att använda den i sin fysiska och mentala utvecklingsprocess, dvs. hur de påverkar stegen och hur stegen påverkar dem” (muntligt).

Detta synsätt innebär med andra ord att studier av hur barn påverkas *och* påverkar sin miljö är intressanta. Att studera barnen som subjekt har i mitt fall bl.a. inneburit att jag inte bara har utgått ifrån vad i utemiljön som de beskriver som viktigt och roligt utan att också reflektera över *hur* det sägs och relatera detta till *var* det sägs (den fysiska miljön).

Behov respektive kompetens

En hel del av den forskning som berör människor och utemiljö utgår från människors *behov*. Så gör t.ex. Berglund & Jergeby (1989), när de för ett resonemang om utemiljön utifrån barnens olika behov som består av generella begrepp, t.ex. ”behov av” aktivitet, trygghet, upplevelser och avskildhet. Så gör också Grahn (1991) när han utvecklar sin modell för människors behovshierarki för olika typer av grönområden. Wilhjelm (2002) problematiserar begreppet och konstaterar att:

”Konstruksjonen av begrepet *behov* er viktig for alle disipliner som beskjeftiger seg med det menneskeskapte fysiske og sosiale rom. Begrepet er nøkkelen til de begrensninger og forståelsesrammer som profesjonene bruker i sin praksisutøvelse. Det er også det begrep som bygger bro over til den offentlige diskursen om hva barn trenger (har behov for) og den konsensus som ligger i denne. Begrepet behov har en grunnleggende relasjonell karakter knyttet ikke bara til økonomiske muligheter, men bundet opp til sosiale og kulturelle forhold. Hvordan bestemme hva som er minimumsareal for rekreativt opphold utendørs? Noe kan tyde på at det er boligmarkedet. Uansett har ekspertene en tendens til å avgjøre behov med et øye på tilgjengelige ressurser” Sid. 54.

²⁶ James & Prout (1999).

²⁷ Qvortrup et.al. (1994).

²⁸ Dahlgren & Hultqvist (red) (1995).

²⁹ Detta gör t. ex. Sommer (2003).

På grund av begreppets relativa karaktär där gränsen mellan *de medicinskt påvisbara behoven* och *de socialt konstruerade behoven* är oklara har jag varit försiktig med att använda begreppet behov i mitt tolknings- och analysarbete. Samtidigt var min erfarenhet som planarkitekt tydlig: De argument som bet på politiker var av typen: ”Forskare har bevisat att barn har *behov* av lekplatser nära sin bostad”. Lekplatsen kunde dock förhandlas bort om ”behovet” av parkeringar var ”större”. Barnet blir synligt som biologisk varelse med behov eller som social varelse med kompetens beroende på olika forskarsammanhang och olika planeringssammanhang. Det finns tydligen en skiljelinje som gör det svårt att hantera båda synsätten samtidigt. Min utgångspunkt är att båda synsätten har sitt berättigande. Detta innebär bl.a. att barnets egen kompetens till delaktighet och medborgerskap inte ska stå som täckmantel för att inte tillgodose barnets behov av hela staden med alla de krav på rymlighet, framkomlighet och speciella lekmiljöer i utemiljön som det innebär.

Platser för barn respektive barns platser

Synen på barn förändrades radikalt runt förra sekelskiftet. Detta innebar bl.a. att man blev uppmärksam på att stadslivet oftast innebar mycket dåliga miljöer, umbäranden och faror som också var en grogrund för kriminalitet och sociala problem³⁰. Under den samhällsdebatt som då fördes bl.a. genom Alva Myrdal (1935) kom det i stor utsträckning att handla om att både kontrollera och kompensera barn genom att planera för speciella platser reserverade för barn, såsom lekplatser, och så småningom skolgårdar³¹. I flera planeringssammanhang idag finns fortfarande en underförstådd överenskommelse om att det är de separerade platserna, isolerade från resten av vuxenvärlden som ska hanteras i en planering för barn³². Det kan tyckas paradoxalt att det samtidigt som barnperspektivet diskuteras och förtydligas i samhällsdebatten så har barn som fysiska varelser blivit mindre syliga i våra städer. Min utgångspunkt var därför att om barns perspektiv skulle studeras så var det viktigt att utgå från de platser som enligt barnens utsagor var viktiga, istället för att utgå från platser gestaltade för barn av vuxna. Eller med andra ord: det är barnens platser inte platserna för barn som är mitt fokus.

Mönsterbarndom respektive barndomen som spegel

Samhället runt de som nu är vuxna såg annorlunda ut när de var barn än vad samhället gör runt våra barn. Ändå är det så att vi alla har ett minne av vår egen barndom och kanske en kulturell bild av en mönsterbarndom som kan göra det svårt för oss att få syn på vilka frågeställningar och problem som är viktiga och verkliga för

³⁰ ”Barn i stan – från sekelskifte till sjuttioal” (1978) Folksam Stockholms stadsmuseum Tidens Förlag.

³¹ För fördjupning se Rasmusson (1998) och Lindholm (1995).

³² Se art. I. ”Diskussion och slutsatser”. Olwig, & Gulløv (2003) reflekterar över detta i en vidare samhällskontext: ”These child-safe zones contrast markedly with the society beyond them, where increasingly massive urban agglomerations with large populations of strangers, traffic, pollution and a lack of green areas make for environments that are very difficult for children to negotiate on their own [...] This development reflects the increasing social marginalisation of children, because adults regard them as out of place in the wider society where they live. Yet as future adults, they are on their way to assuming a place in this very society” Sid. 2.

barn³³. Det har påpekats att minnet av den egna barndomen kan ge en skev bild av och användas som en förutfattad mall för hur en god barndom bör se ut³⁴.

Samtidigt har andra forskare visat hur barndomsminnen påverkar oss hela livet³⁵. Olwig (1991) och Wilhjelm (2002) visar, på olika sätt och från olika perspektiv, hur barndomsminnen hjälper vuxna att öka förståelsen och inlevelsen för barn³⁶. Min utgångspunkt har varit att försöka undvika att använda min egen barndom som mall. I stället har jag utnyttjat den som en spegel där barnens berättelser kan reflekteras och hjälpa mig minnas det jag aldrig glömt.

Tolkningsproblematik

Flera aktuella barnforskare tar upp frågan om hur barns perspektiv kan tolkas och beskrivas³⁷. Problemen som är förenade med att ge sig själv fullt tolkningföreträde och rätt att hävda ett barnperspektiv diskuteras. Lindgren (2003) visar att kraven på att vuxna bör lyssna på barn och ge barn mer inflytande inte är specifikt för vår tid, utan kan liknas vid strömningar vid förra sekelskiftet. Barn hamnade på den politiska dagordningen på ett liknande sätt då som idag. Lindgren härleder detta bl.a. till att frågor kring stora samhällsförändringar då liksom nu är aktuella. Då handlade det om den utbredda fattigdomen och idag handlar det om de ökade sociala klyftorna som är en konsekvens av nutida samhällsförändringar. Då som nu diskuteras och tvistades om var gränserna för föräldrars och statens ansvar för barn bör gå, och då som nu var de liberala tankeströmningarna starka. Hon konstaterar:

”När man börjar granska beskrivningarna av barn framgår med all önskvärd tydlighet hur skilda aktörer, olika intressen och ideologier använt barn för att driva sina idéer. Samtidigt har hänvisningar till ”barn” getts positiv laddning. Det går inte att ifrågasätta barns bästa, eller ignorera det, och däri består mycket av dess sprängkraft. Som regel har det handlat om att vuxna talat om barn” Sid. 93.

Frågan som Lindgren ställer är vilka vuxna som ges rätten att uttala sig om barns villkor, önskingar och behov. Att utveckla modeller för kommunikation mellan barn och vuxna innebär att man får makt att definiera hur relationer mellan människor ska formos. Hon menar att det finns en risk med att det endast är ett ”skenbart” lyssnande på barn som sker idag, och att det egentligen handlar om en förskjutning från öppna till dolda maktmarkeringar.

Andra forskare har tagit upp frågan om hur tolkningen av empiriskt material kan göras utifrån två ytterligheter. I den ena ytterligheten tar den vuxne (forskaren) på

³³ Dahlgren & Hultqvist (red) (1995).

³⁴ Kristjánsson (1995).

³⁵ Chawla (1992), Cobb (1969), Nordström (2003) skriver: “Hos äldre människor tycks ibland tidiga platsupplevelser igen framträda medan betydelsen av mera symboliskt präglade föreställningar reduceras[...]Att detta inträffar antyder att den typ av prägling som tidiga platsupplevelser har i barnets föreställningsvärld kan vara av fundamental och kanske mera bestående karaktär än symboliskt tänkande. Det antyder också att fysisk omgivning är viktig för oss hela livet genom att vi relaterar oss till den och skapar en mening i våra liv utifrån dess relationer”. Sid. 173.

³⁶ För en fördjupning se art. III “Sammanfattande diskussioner”.

³⁷ Näsman (1995), Dencik (1995), “Barns perspektiv och barnperspektiv”. Pedagogisk forskning i Sverige, (2003).

sig rollen att fullt ut tolka och förstå barns handlingar, attityder etc. medan det i den andra ytterligheten anses att återgivandet av barnens perspektiv endast kan göras med deras eget språkbruk³⁸.

Vare sig man studerar vuxna, ungdomar eller barn så finns det alltid en problematik i spännvidden mellan ”aktörsperspektivet” och ”betraktarperspektivet”. Det som uppfattas som speciellt problematiskt när det gäller barn som informanter är att barn kan uppfattas som mindre tillförlitliga eftersom de har bristande kunskap och verbal förmåga, och att de saknar förmåga att uttrycka sig annat än för sin egen personliga tillfredsställelse, eller som Christopher Spencer (Spencer 1998) uttrycker det:

”What would a world designed by children be like? Most people would hazard a guess that it would be the planning equivalent of a meal consisting only of sweet courses: lots of attractive ideas, but hardly a balanced diet. Play areas, free entertainments, everything child-centered, and impractical. But would it be?” Sid. 429.

Att se barnet som kompetent i sitt eget sammanhang gör att de kognitiva och intellektuella färdigheterna inte alltid är tillräckliga för att definiera ”kunskap”. Det kan t. o. m. vara så att kognitiv och verbaliserad kunskap ofta berövar skärpan i själva upplevelsen. Vid de tillfällen då man som vuxen kan (och får) dela ett barns upplevelse blir materialet mycket intressant och givande. Att se barnet som kompetent innebär också att barns kunskap, erfarenheter och åsikter om sin vardagsmiljö ska tas på lika stort allvar (har lika stort värde) som vuxnas. Vuxna har dock ett ansvar när det gäller att tolka och utläsa konsekvenser av barns utsagor, och detta ansvar bör hela tiden sättas in i en större kontext. När det gäller oförmågan att uttrycka sig på annat sätt än för sin egen personliga tillfredsställelse så är frågan hur mycket det skiljer sig från vuxna. Man måste däremot vara uppmärksam på hur man ställer frågorna³⁹.

Material och metoder

Metodansats

Forskningsarbetet utgick inte från någon eller några givna eller antagna metoder, utan istället från frågor och problemställningar som formulerades kring teman. I en första fas växte egna funderingar och hypoteser fram genom växelverkan mellan empiri från eget insamlat material och teori från flera vetenskapliga inriktningar⁴⁰. Genom de första undersökningarna tillägnade jag mig kunskaper som sedan låg till grund för kompletteringar av det empiriska materialet. I denna fas var jag mer inriktad på att samla material om barns kojor och egna platser. Denna empiri reflekterades mot teorier som bl.a. för resonemang kring betydelsen av barns egna platser⁴¹. Denna första del av avhandlingsarbetet kan betecknas som deskriptivt i den meningen att den i så stor utsträckning som möjligt försöker att beskriva och

³⁸ Kampman (1998), Halldén (2003b).

³⁹ Jmf diskussion i art. I.

⁴⁰ Några teorier som tas upp i art. I är t.ex. de som formulerats av Chawla (1992), Noschis (1992) Grahn, (1991), Lieberg (1992).

⁴¹ Några av dessa som tas upp i art. II är: Chawla (1990), Cobb (1969), Wolfe (1978), Titman (1994), Sobel (1993), Powell (2001), Hart (1979).

fånga en verklighet med inriktning på att problematisera barnperspektivet och planerarperspektivet. I slutfasen av arbetet har jag försökt att ge förklaringar till denna verklighet samt förankra den till en planeringspraktik genom att reflektera och koppla resonemang till teorier inom forskning som berör både planering och barn⁴².

Arbetet kännetecknas således av reflektioner och tolkningar av kvalitativt empiriskt material med avsikten att öka förståelse och insikter av olika perspektiv och på sammanhang. Jag har varit inspirerat av flera studier gjorda med en etnografisk ansats t.ex. Rasmussen (1998), Lieberg (1992), Skantze (1989) och Mårtensson (2004). Detta arbete har en etnografisk ansats i den meningen att den i delar innehåller observationer av händelser och handlingar i naturliga situationer och lägger stor vikt vid det ömsesidiga beroendet av teori och empiri. Inom etnografien arbetas det också ofta med en kombination av olika tekniker som deltagande observationer kombinerat med intervjuer av olika slag⁴³.

Arbetsättet har en del gemensamt med det som Starrin (1991) kallar ”upptäckts väg” i den meningen att forskningen har utgått från ett antal öppna frågor istället för färdiga hypoteser och teorier, samt en användning av ”spårhundsbegrepp”⁴⁴. Det hermeneutiska anslaget är starkt i flera delar av avhandling⁴⁵. Tolkningarna av texten och dokumenten blir ett resultat av min läsning av dem både enskilt, och mot bakgrund av den kontext som hela innehållet av det empiriska materialet utgör. Tolkningarna är på så sätt både beroende av min förståelse och av det perspektiv som jag som forskare anlägger. På detta sätt utnyttjas den hermeneutiska tolkningsmetodens möjligheter att utvinna mer ur text och dokument än vad upphovspersonerna vid deras tillblivelse avsåg eller som var medvetet formulerat.

Arbetet har hela tiden alternerat mellan helhet och delar genom att deltolkningar under processens gång sätts i samband med och omvandlas av övergripande tolkningsmönster. Men också genom att t.ex. detaljplaner ses som delar av ett plane-

⁴² Se art. III och avsnittet ”Teoretiska utgångspunkter”.

⁴³ Svårigheten att ge någon entydig definition av vad etnografi är diskuteras bl a av Alvesson & Sköldberg (1994) sid. 109-113, av Rasmussen (1998) sid. 87-88 och av Lieberg (1994). En i sammanhanget intressant kritik mot etnografiska studiers förhållande till den fysiska miljön diskuteras av Olwig & Gulløv (2003): ”This lack of attention to the relationship between place and fieldwork practice is due to the fact that anthropologists have not been conscious of the fact that fieldwork is, to a great extent, defined – and thus confined – by the particular places where it is carried out [...] Anthropologists, in other words, have studied peoples and cultures, not places.” Sid. 5.

⁴⁴ Starrin et. al. (1991): ”Spårhundsbegrepp är mer känsliga för empiriska data än vad definitiva begrepp är [...] Det förefaller inte riktigt att säga att begrepp är direkt härledda ur observationer, ej heller förefaller det vara riktigt att säga att de är påförda observationer utifrån. Snarare kanske man kan säga att deras användning berättigas utifrån deras representation i en speciell teori och de speciella observationer vilka teorin försöker redogöra för. Härigenom erhålls en ny dimension på begrepps bildning som därmed överskrider distinktionen mellan induktion och deduktion” Sid. 20.

⁴⁵ Alvesson & Sköldberg (1994): ”Den hermeneutiska processen börjar med att vi ställer frågor till en text eller uppsättning texter. Frågor som vi sett som centrala – vi sitter inte i stum förundran och hoppas att något dyker upp, utan tar initiativet och inleder dialog med texten” Sid. 162.

ringssammanhang eller kojor som delar av ett barnperspektiv. Det är i sammanhanget en intressant poäng att den hermeneutiska forskningsprocessen i hög grad liknar den skissprocess som ingår som central del i det professionella arbetet med fysisk planering och gestaltning av utemiljön. Som landskapsarkitekt ingår det således i min förståelse av hur fakta behandlas, att de bearbetas både som enskilda företeelser och som delar i en helhet. Denna helhet växlar dessutom mellan flera skalnivåer.

Empiriskt material och datainsamlingsmetod

Artiklarnas innehåll

I artiklarna redovisas argument till varför och på vilket sätt de valda insamlingsmetoderna har använts. Här finns också delar av det empiriska materialet och insamlingsmetoderna beskrivna. Avsikten med följande avsnitt är att ge en fördjupning och en tydligare helhetsbild av det insamlade materialet samt vilka metoder som använts. I artiklarna kan följande hittas:

Artikel I

- En beskrivning av den fysiska kontext där huvuddelen av undersökningarna är genomförda: Eslöv, Fridasroskolan samt de bostadsområden och miljöer som de deltagande barnen bor och rör sig genom.
- En beskrivning av den första fasen av barnintervjuerna som genomfördes under rundvandringar samt de tekniker som användes i en första fas för att fånga ett planeringssammanhang: fokusgruppsintervju och studier av detalj- och översiktsplaner.

Artikel II

- En beskrivning av de metoder som användes för att fördjupa förståelsen för barns perspektiv på utemiljön: en andra fas av rundvandringar med fokus på barnens egna platser, barns uppsatser, och fältarbete med dokumentation av kojor.
- Resonemang kring hur jag använder mitt professionella kunnande som landskapsarkitekt för att analysera och kategorisera kojorna som fysiska objekt.

Artikel III

- En beskrivning av hur det sammanlagda empiriska materialet av barn har använts.
- En beskrivning av vilka material som har använts för att teckna ett planeringssammanhang: fördjupade intervjuer, olika plandokument samt egna erfarenheter som planerare och projekterande landskapsarkitekt.

En kombination av tekniker

Det empiriska materialet består av två delar och dessa delar har behandlats på olika sätt. Tyngdpunkten i bearbetnings- och analysarbetet ligger i det empiriska material som utgör grund för barnperspektivet på utemiljön. I materialet som utgör grund för ett planeringssammanhang har jag snarare sökt bakgrund och möjliga svar på

olika frågor som uppkom när jag från min position som planerare under arbetets gång förstod mer av hur barnen upplever och erfar sin vardagliga utemiljö⁴⁶.

Barn är ingen enhetlig grupp och har olika förmåga att uttrycka sig. För att fånga så många infallsvinklar som möjligt och för att upptäcka vilka platser, upplevelser och erfarenheter som är viktiga för barn användes en kombination av tekniker:

- Intervjuer under rundvandringar
- Uppsatsskrivning
- Fältarbete med dokumentation av kojor.

Ambitionen var att inte begränsa diskussionerna till att endast beröra t.ex. dokument som används i fysisk planering på olika nivåer såsom planer, program, grönsstrukturplaner och översiktsplaner eller planprocesser såsom detaljplaneprocesser, brukarmedverkan och andra demokratiska processer. För att kunna teckna ett brett spektrum av planeringsfrågor som påverkar barns fysiska miljö har här använts:

- Fokusgruppsintervju
- Fördjupade intervjuer
- Analyser av plandokument

Gruppen för ”Grönstruktur och stadsmiljöutveckling”⁴⁷ valde Eslöv som fallstudieort främst av två orsaker: Närheten till Alnarp och ett stort kartmaterial upplagt på GIS. För att kunna sätta en gräns för vad som är ett urbant sammanhang var det också en fördel att bebyggelsen var sammanhållen med en tydlig gräns mellan bebyggd mark och omgivande jordbruksmark⁴⁸.

Tillvägagångssätt

Rundvandring med intervjuer

Tillfällena och material

Jag genomförde två omgångar med rundvandringar med intervjuer. Den första våren 1999 och den andra våren 2000. Sammanlagt har 30 barn i 14 grupper ingått i studien. Samtliga rundvandringar spelades in på band och transkriberades på sammanlagt 174 sidor.

I maj 1999 gjordes sammanlagt 4 rundvandringar.

Samtliga var med 11-åringar (årskurs fem): 1 flickgrupp med 2 flickor, 1 flickgrupp med 3 flickor, 2 pojkggrupper med 2 barn i varje grupp (där en extrapojke anslöt sig till en av grupperna)

I maj 2000 gjordes sammanlagt 10 rundvandringar.

4 av dessa var rundvandringar med 9-åringar (årskurs 3): 2 grupper med 2 flickor, 1 grupp med 1 flicka och 1 pojke, 1 grupp med 2 pojkar.

6 av dessa var med 12-åringar (årskurs 6): 4 grupper med 2 flickor, 2 grupper med 2 pojkar.

⁴⁶ För en kort sammanställning av insamlingsmaterialet se bilaga 2.

⁴⁷ Se ”Inledning”.

⁴⁸ För ytterligare beskrivning av den fysiska miljön och de val som gjordes i början av studien se art. I.

Upplägg

Det första året var målet att fånga vad barnen själva upplevde som viktigt och att utveckla frågeställningarna kring barns erfarenheter av utemiljön. Det andra året var målet förskjutet till att försöka få fördjupade berättelser om barnens egna platser som de ofta kallade kojor.

Anledningarna till att jag utgick från Fridasroskolan var flera. För det första kunde jag rent praktiskt få tag på tillräckligt många intresserade barn i åldern mellan 9-12 år, genom kontakten med en av skolans mellanstadielärare som deltagit i fokusgruppen⁴⁹. För det andra var området där barnen bodde och rörde sig representativt för andra mindre tätorter i mellersta och södra Sverige. För det tredje var de områden som barnen rörde sig igenom nämnda och diskuterade av planerare och lärare i fokusgruppen. Fem av tjugotre större områden nämnda av fokusgruppen låg i anslutning till skolvägen för flera av barnen på Fridasroskolan.

Mellanstadieläraren kontaktades och hon frågade ”sina” barn i årskurs fem om de var intresserade. Efter samtal med henne skrev vi ett informationsblad till föräldrarna där de informerades om projektet och ombads kontakta mig om de hade några frågor. Ingen av föräldrarna hörde av sig per telefon, däremot hände det vid rundvandringarna att jag träffade föräldrar som då verkade informerade och gärna pratade och frågade om projektet.

Vid en första kontakt med eleverna berättade jag under lektionstid om vad en landskapsarkitekt gör och vad projektet handlade om. Eftersom det var många barn som var intresserade av att medverka, fick de dra lott om vilka som skulle få gå turer med mig. Förutsättningen var att barnen själva skulle vara intresserade och att båda könen skulle vara representerade. Barnen och läraren kom gemensamt fram till vem som skulle gå med vem, och i de flesta fall var det nära kompisar. Det var också en fördel om barnen i en grupp bodde i närheten av varandra medan det istället skulle finnas en spridning mellan de olika bostadsområdena i de olika grupperna.

Jag fick god kontakt med lärare och de barngrupper som jag intervjuade 1999 och med detta som bakgrund valde jag att fortsätta studierna med utgångspunkt från Fridasroskolan år 2000, då jag kontaktade två lärare i samma skola. En av dem var den lärare som tidigare undervisat i årskurs fem och följaktligen nu undervisade samma barn i årskurs sex med barn i åldrarna 11-12, samt en ny lärare som undervisade i årskurs tre, med barn i åldrarna 9-10. Detta innebar att vissa av de barn som jag intervjuat i årskurs 5 fick en ny intervjuomgång med mig.

Vid båda tillfällena utgick vi från skolan. Barnen hämtades gruppvis mot slutet av skoldagen, och de valde ofta att först gå hem med skolväskan och sedan fortsätta vandringen med mig. Vid alla tillfällen användes en ostrukturerad intervjuform, där jag diskuterade med barnen runt ett antal ledfrågor⁵⁰. Det gav den fördelen att barnen fritt kunde berätta om det de var intresserade av och associerade till, samtidigt som den ”gröna tråden” kunde hållas. Barnen fick själva leda rundvand-

⁴⁹ Fokusgruppen beskrivs närmare längre fram i avsnittet.

⁵⁰ Ledfrågorna redovisas i art. I och II.

ringen, under förutsättning att den gröna tråden kunde hållas, dvs. att gå till ett café var uteslutet. Rundvandringarna kunde utveckla sig olika, några barn ville sätta sig och prata, men de flesta barn var i rörelse hela tiden. Eftersom det var i slutet av skoldagen såg några barn det som en bonus att få komma ifrån skolan lite tidigare. Vid rundvandringarna 1999 hade jag också med mig en karta⁵¹ som barnen fick se och som vi samtalade över. Avsikten var att få en uppfattning om vilka andra platser barnen kände till i och utanför Eslöv och om de brukade vara på andra platser än de vardagsnära. Detta gav en allmän bild av hur barnen använde områdena runt Eslöv och hur de läste en karta. Vid rundvandringarna 2000 var inte detta aktuellt, utan istället fokuserades frågorna kring barnens egna platser och kojor. Intervjuernas omfattning var 1-2 timmar, med en viss variation beroende på barnens egna signaler. Om de tyckte det började bli tråkigt eller jobbigt så avslutades intervjuerna.

Barnen intervjuades i grupper om två, och i något fall blev det spontant tre, när någon kompis anslöt sig till gruppen. Detta hade flera fördelar: dels att barnen kunde känna stöd i varandra och att jag som vuxen inte hade ett för stort hämmande övertag, och dels att barnen samtalade och interagerade med varandra, ibland på ett sätt så att de nästan glömde bort mig. Vid dessa spontana diskussioner mellan barnen försökte jag att lägga mig i så lite som möjligt även om det fanns tillfällen då jag måste medla t.ex. när ett par flickor blev ovänner kring åsikterna om vem som använde området mest. Om några oklarheter uppstod under intervjuerna så frågade jag barnen på flera sätt för att skaffa klarhet i vad barnen menade.

Bearbetning och analys

Intervjuerna och rundvandringarna dokumenterades med hjälp av bandinspelningar. Den rent språkliga texten är en del av en helhet där den fysiska miljön, såväl som språkliga uttryck och kroppsspråk är viktiga delar. Därför fördes fortlöpande kommentarer om hur barnen rörde sig och mina intryck av miljön in på bandet. På en turistkarta markerades färdvägen och platser som vi stannade på och anteckningar gjordes i marginalen. Den lilla bärbara bandspelaren som användes väckte en viss nyfikenhet i början, men glömdes snart bort. Bandinspelningarna transkriberade jag själv inom de närmsta veckorna efter intervjuerna. Att göra det själv var viktigt, dels för att kunna komplettera stycken med anteckningar där inspelningskvaliteten inte var tillräcklig och dels för att kunna reflektera över hur glada utrop, sura röster och generade fniss kunde komma in i sammanhanget.

De transkriberade texterna lästes sedan i flera omgångar, där tolkningarna hela tiden färgades av hur det hade sagts (andra språkliga och kroppsliga uttryck) och var det hade sagts (den fysiska miljön). Stycken sorterades och omsorterades efter olika frågeställningar och kategorier. Intervjuerna innehöll en mängd information om allt ifrån familjeförhållanden till fritidsaktiviteter. I den första omgången koncentrerade jag mig på de avsnitt där barnen allmänt berättar och visar på utemiljön och i andra omgången fokuserade jag på de avsnitt där barnen berättar om de egna platserna och kojor. Jag läste texterna vid upprepade tillfällen och letade efter

⁵¹ Sk. "Adresskarta" skala 1:10 000.

mönster, strukturer, motsatser, variationer och olika infallsvinklar mellan barnen och barngruppernas beskrivningar av utemiljön⁵².

Jag hade ingen större erfarenhet av att samtala med barn i denna ålder, men efter hand som barnen lärde känna mig och jag fick mer erfarenhet så kunde jag mer hänga med barnen istället för att de skulle vänta på mina instruktioner. Under tiden som jag fick mer vana vid rundvandringssituationen insåg jag hur viktigt barnens kroppsspråk var för sammanhanget. Anteckningar och egna kommentarer och reflektioner kring dessa observationer infördes mer och mer. T.ex. uppfattade jag skratt, hopp, spring och stora rörelser som ”extra roligt”, lägre röstläge, smygande gång, försiktigare rörelser som ”extra spännande och hemligt” eller enstaviga svar, släpig gång och många suckar som ”väldigt tråkigt”. Det var skillnad på barngruppernas vilja att kommunicera med mig, på det stora hela var dock de flesta villiga, ivriga och glada över att prata med mig om utemiljön. Vid två tillfällen ”misslyckades” dock rundvandringarna, det ena var en grupp äldre flickor som knappt ville prata med mig eftersom de ville ner på ett café i centrum av Eslöv, och det andra var en grupp yngre flickor som hävdade att de inte hade något att visa eftersom de bara var i stallet efter skolan.

Uppsatser

Tillfällena och material

I juni 2000 formulerades två uppsatsteman ”Min koja” eller ”Min favoritplats” som alla barn i årskurs tre och sex fick välja mellan. Sammanlagt skrevs 38 uppsatser varav 29 barn skrev om ”min koja” och 9 barn om ”min favoritplats”.

I sexan utföll uppsatsskrivningen enligt följande:

	Flickor	Pojkar	Omärkta	Summa
Min koja	8	5	1	14
Min favoritplats	3	2	-	5
Summa	11	7	1	19

I trean utföll uppsatsskrivningen enligt följande:

	Flickor	Pojkar	Omärkta	Summa
Min koja	7	3	5	15
Min favoritplats	3	1	-	4
Summa	10	4	5	19

Upplägg, bearbetning och analys

Uppgiften delades ut av lärarna som gav följande instruktioner:

Du kan välja ett av följande rubriker:

”Min koja”: Skriv och rita om en koja som du har eller har haft utomhus.

Du kan berätta om hur den ser ut och hur det ser ut runtomkring där du har kojnan. Du kan också berätta om varför du valde den platsen att ha en koja på och vad det är som är roligt (eller tråkigt) med kojnor.

⁵² Kvale (1999).

För fröken att förklara om dom frågor:

En koja behöver inte vara en "byggd" konstruktion, det räcker med att det är en plats under en buske.

Eller:

"Min utomhusfavoritplats": Skriv och rita om din utomhusfavoritplats i Eslöv.

Berätta om hur den ser ut och hur du kommer dit. Du kan också berätta om varför det är en bra plats och vad det är som du gör där.

För fröken att förklara om dom frågor

Det kan vara en plats som ligger långt hemifrån eller nära, det kan vara en stor plats eller liten plats, det spelar ingen roll.

De uppsatser som jag fick in innehöll endast i tre fall teckningar, så det var texten som sådan som användes under analysen. Den stora skillnaden mellan uppsatstexterna och den transkriberade texten från rundvandringen var att det endast fanns text, dvs. det finns ingen annan information att ta hänsyn till t.ex. i form av hur barnen berättar (kroppspråk, röstläge)⁵³. I övrigt analyserades texten på samma sätt som transkriberingarna av rundvandringarna. I analysarbetet har intresset fokuserats till vad barnen vill uttrycka, dvs. meningen med texten, inte att göra en jämförelse mellan olika grupper och deras olika hantering av ord och meningsbyggnader.

Fältstudier av kojor

Tillfällena och material

Kojor dokumenterades under rundvandringarna med barnen både 1999 och 2000, samt under egna rundvandringar under vår och höst 2000 i Eslöv. När man väl har fått upp ögonen för kojor är det lätt att få syn på sådana även utanför forskningssituationen, och i materialet som analyserades ingår kojor som dokumenterades vid två sådana tillfällen.

Ca. 30 kojor ingår i materialet.

Upplägg, bearbetning och analys

Kojorna dokumenterades med fotografier och enkla skisser. Transkriberad text från rundvandringarna, texterna från uppsatserna och kojorna jämfördes. Analyser gjordes utifrån det sätt barnen själva beskrev kojorna och som konstruktioner, där en kategorisering gjordes utifrån var de var byggda, med/av/i vilket material och i vilken fas av processen de befann sig⁵⁴. En erfarenhet som gjordes är att många kojor är svåra att dokumentera på bild bl.a. på grund av att de är dolda, trånga, och man måste helt enkelt veta om att de är där för att man ska se dem.

Intervjuer

Tillfällena och material

En fokusgruppsgruppsintervju genomfördes i mars 1999. I gruppen ingick 7 personer. Intervjun genomfördes i Eslövs kommunhus och tog ca 2 timmar. Intervjun spelades in på band och transkriberades till 29 sidor text.

⁵³ Kvale (1999).

⁵⁴ Se artikel II.

Tre fördjupade intervjuer genomfördes i maj 1999 och tog mellan 30 minuter till 2 timmar.

En med en stadsplanarkitekt, genomförd inne i planarkivet på Eslövs kommun

En med stadsträdgårdsmästaren under rundvandring.

En med lågstadielärare genomförd inne på lärarrummet på Fridasroskolan.

Under intervjuerna gjordes anteckningar som sedan skrevs ut som sammanlagt 8 sidor text.

Upplägg och bearbetning

Fokusgruppsintervjun gjordes för att fånga ett brett spektrum av problemställningar, värderingar och inställningar som kommunala planerare och lärare har av barn och fysisk planering⁵⁵. Under vissa delar av diskussionen tittade vi på en karta över Eslöv och pratade om olika platser och deras värde för barn. Referenser till platser och olika miljöer noterades och dessa platser besökte jag senare, ibland tillsammans med barn. För att vidareutveckla de frågeställningar som uppkom under fokusgruppsintervjun utfördes de tre fördjupade intervjuerna.

De transkriberade texterna har använts som ”bollplank” för reflektioner och idéer kring det planeringssammanhang och planerarperspektiv som jag har försökt att teckna i de olika artiklarna. I texterna sökte jag planerarnas uppfattningar om hur och var barn använder utemiljön, hur barns platser beskrevs, vilken kunskap planerarna själva ansåg sig behöva för att göra en bättre miljö för barn och hur planerarna själva uppfattade att en planering för barn såg ut.

Dokumentstudier

Tillfällena och material

1999 studerades 14 detaljplaner upprättade mellan 1955 och 1999, samt översiktsplanen för Eslöv antagen av kommunfullmäktige 90-10-29

Mellan 2000 och 2004 studerades fyra statliga och kommunala arbetshandlingar och publikationer som på olika sätt behandlar barn, planering och fysisk miljö:

1. Arbetshandlingar: Program för översiktsplan 2001 för Eslövs kommun 2000-05-09. Översiktsplan 2001 för Eslövs kommun – uppstart 2000-05-15. 54 sidor.
2. Informations och läromaterial: ”*Ung i planering*”, Maj 2000, sammanställt av landstingsförbundet och svenska kommunförbundet. 15 sidor
3. Informations och läromaterial: ”*Hur beaktas barns intressen i fysisk planering*”, sammanställt av Länsstyrelsen, samhällsbyggnadsenheten 2002:39. 21 sidor
4. Arbetshandling: Anteckningar från arbetsmöte om utvecklande miljöer för barn och ungdomar, Barnsäkerhetsdelegationen, Socialdepartementet 2003-08-15. 2 sidor

Upplägg och bearbetning

Plandokumentet studerades för att kunna föra en diskussion kring hur inställningar och åsikter om barn konkretiseras i olika plandokument. Detaljplaner och över-

⁵⁵ För en fördjupning kring varför fokusgrupp användes se artikel I sid. 66.

siktsplaner är de dokument som i den kommunala verksamheten ska styra struktur och innehåll i den fysiska miljön. För att kunna se hur barnens platser behandlades i dessa planer sammanställdes detaljplanernas beteckningar och jämfördes med de platser som barnen nämnt. Jag letade med andra ord efter vilka detaljplanebeteckningar som barnens platser hamnade under. Likaså jämfördes barnens platser med översiktsplanens beteckningar⁵⁶.

Textdokumenten valdes antingen för att de behandlade Eslöv (1) eller för att de specifikt behandlade barn och ungdomars intresse av fysisk utemiljö och planering (2-4). Både text och plandokument lästes som *"Refracted images contributing to dialogue in a socially constructed world"* (Harley (1988) sid. 278). Detta innebär att jag försökte fundera kring bakomliggande föreställningar och uppfattningar kring barn, barns fysiska miljö och hur den konkretiseras både i text och plan. Plan- och textdokument lästes i flera omgångar, och användes som grund för reflektioner och idéer kring de frågor som artiklarna behandlar.

Diskussion kring använd metod

När det gäller materialet som ligger som grund för barnperspektiv på utemiljön har avsikten varit att få en viss spridning i materialet med avseende på ålder och kön för att få en variationsvidd. Däremot har bakgrundsdata om barnen inte använts för en jämförande studie mellan olika grupper. När det i avhandlingen talas om barnperspektiv handlar det om en kontextbunden tolkning där avsikten inte är att beskriva barn utifrån ett utvecklingspsykologisk perspektiv eller jämföra de olika åldrarna.

Ett generellt problem för alla kvalitativa intervjuer är att intervjuaren riskerar att vara medskapare till intervjuens resultat genom interaktion med barnen⁵⁷. Datakvaliteten är med andra ord beroende på hur kommunikationen mellan intervjuaren och barnen fungerar⁵⁸. Risken är att barnen försöker fånga upp vad det är för svar som intervjuaren vill ha. Beroende på vilken inställning barnet har kan man få olika historier serverade. Ett viktigt sätt för mig att verifiera om det som barnen sade verkligen handlade om det de pratade om var kroppsspråket. Som exempel kan jag ta en situation när jag intervjuade två pojkar där de i början av intervjun berättade olika historier samtidigt som de sneglade på mig och "letade" i miljön för att liksom få ledtrådar till vilka idéer de kunde få av miljön för att hitta på en berättelse. Jag spelade med genom att överdriva frågorna så barnen förstod att jag förstod att de skojade med mig och vi tillsammans kunde skratta åt situationen. Efter 20 minuter var de sedan fullt engagerade med att berätta och visa verklighetsförankrade situationer och platser⁵⁹.

⁵⁶ Se art. I.

⁵⁷ Starrin & Renck (1996): "I den kvalitativa intervjutraditionen uppfattas intervjuaren som medskapare till intervjuens resultat medan intervjuaren i den kvantitativa intervjutraditionen uppfattas som ett "medium" Sid. 58.

⁵⁸ Lieberg (1994), Kvale (1999).

⁵⁹ Jensen & Jørgensen (2001) reflekterar över liknande problem: "Principperne bag verificeringen er derfor at hvis børn med deres krop kan vise, hvordan man går hjemmveant på en rute eller bruger et sted i kvarteret, så har de også prøvet det for" Sid. 83.

Eftersom kroppsspråket visade sig vara så viktigt i analyskedet är frågan om inte en videokamera under rundvandringen hade varit ett bättre redskap för att fånga alla nyanser⁶⁰. Som det nu fungerade är tolkningen begränsad till min förmåga att snabbt och intuitivt tolka och teckna ner mina intryck. Miljön som vi besökte fanns ju kvar att gå tillbaka till och studera vid olika tillfällen, men den tolkning som måste göras genom ett ögonkast eller ett fniss är endast flyktiga intryck. En trolig nackdel med videokamera är att det i större utsträckning hade hindrat mig att delta i barnens springande och krypande i buskar.

Flera forskare har redovisat att barns förmåga att uttrycka sig i skrift är förenad med andra svårigheter än när de uttrycker sig verbalt⁶¹. Intresset i analyserna (både av intervjuerna och texterna) var inriktat på att söka efter meningen i vad barnen uttryckte, snarare än att göra tolkningar utifrån olikheter mellan metodtekniker eller mellan olika åldrar eller social bakgrund. En svårighet i uppsatserna var dock att de inte kunde tolkas genom kroppsspråk och direkta studier av den fysiska miljön, eftersom jag endast i två fall fick se de kojor som var beskrivna i texterna. Uppsatserna fungerade istället som komplement till intervjuerna där jag fokuserade på frågan om barns egna utgångspunkter för hur de beskriver utemiljön. Det var dock svårare att verifiera uppsatsernas innehåll avseende de beskrivna kojornas faktiska existens. I ett fall var det tydligt att det var en påhittad plats. Jag uppfattar inte att detta var ett avgörande problem i analysen eftersom frågeställningen här var begränsad till att försöka fånga barns egna upplevelser och erfarenheter av kojor. Eller med andra ord, även om platsen i sig skulle kunna vara uppdiiktad så speglar texten ändå en uppfattning om vad en koja eller egen plats skulle kunna stå för.

Den återkommande situationen innebar dels att några av de barn som intervjuats 1999 i årskurs fem intervjuades igen 2000 i årskurs sex, och dels att några av de barn som skrev uppsatser hade varit med mig på rundvandring. Detta uppfattade jag inte som någon nackdel. Det var snarare så att de barn som var med i flera omgångar var mest avslappnade i rundvandringssituationen och det var också en fördel att ha sett de två kojor som sedan beskrevs i uppsatserna.

Ambitionen när det gäller materialet som ligger till grund för ett planeringssammanhang har varit att få en spridning av olika sammanhang där barn och barnperspektivet hanteras i planeringen. Avsikten har inte varit att ge en heltäckande bild av *ett* planeringssammanhang, utan att just de fasetter där problemen kring barnperspektivet blir synligt. Avgörandet av vilka fasetter av planeringssammanhang som har belysts har gjorts utifrån pragmatiska och praktiska ställningstaganden, dvs. de frågor som jag själv hade ställt som praktiserande landskapsarkitekt har varit vägledande för hur och vilka planeringssammanhang som beskrivs. När det gäller

⁶⁰ Detta diskuteras av Heikkilä & Sahlström (2003) och Mårtensson (2004).

⁶¹ Nordström (1990) visar t.ex. att bl a kön, språklig mognad och ålder spelar in när det gäller innehåll, meningsbyggnad, ordval och begränsningar i texten. Halldén (2003b): "[...] Talhändelsen har en riktning. Talet uppstår och försvinner, Det lever i ögonblicket. Talet handlar om något och meningen med det sagda bestäms av situationen det sägs i. Texten är av annat slag i den meningen att den är en fixering av en språklig handling. Den är åtskild från sin författare och har flera tolkingsmöjligheter. När texten lyfts ut ur sitt kommunikationssammanhang blir den tillgänglig för andra tolkningar än vad skribenten avsett" Sid. 20

intervjuerna med planerarna uppfattade jag min tidigare bakgrund som en fördel. Vi kunde, enkelt uttryckt, prata "samma språk" och med bekanta begrepp och termer.

Några ord bör i det här sammanhanget sägas om arbetets generaliserbarhet. Kan det som avhandlingen behandlar på ett meningsfullt sätt användas av planerare och i planeringssituationer generellt eller endast av planerare i den studerade orten⁶²? Ambitionen har varit att våga lyfta erfarenheter från min egen yrkespraktik tillsammans med observationer och tolkningar från det studerade underlaget för att hitta kopplingar och frågor till en generell planeringspraktik.

Sammanfattande reflektioner

Arbetet som resulterat i denna avhandling har skett med ett pragmatiskt och praktiskt förhållningssätt. Samtidigt har det primära målet inte varit operationella resultat för att göra en handbok om vilka lösningar eller vilken utformning på den fysiska miljön som behövs för att tillgodose barns perspektiv. Istället har en av utgångspunkterna varit att försöka belysa olika praktiska planeringssammanhang. Förhoppningen är att forskningen på detta sätt i någon mån bidrar till att påverka själva planeringshandlingen.

Kojstudierna och analysen av kojor har efter hand visat sig ha en pedagogisk betydelse för att förstå skillnaden mellan barns perspektiv och planerares perspektiv på fysisk miljö. Det kan bero på, såsom det har diskuterats i artikel III, att de flesta vuxna har levande och starka minnen av egna kojor och man genom att utgå från barns kojor snabbt kan relatera till deras sätt att uppfatta utemiljön. En annan aspekt som dock kan diskuteras är skalans betydelse.

Kojan är ett objekt i en lätthanterlig och detaljerad skala jämfört med de översiktliga och övergripande skalor som används i fysisk planering av stadsmiljöer eller landskap. De (få) projekt där barn rent konkret är med och utformar sin miljö är områden i liten skala, såsom skolgårdar, lekplatser och eventuellt bostadsgårdar. Att närma sig den fysiska miljön i en detaljerad skala kan sägas vara *ett* sätt att förstå barns perspektiv i den meningen att barn själva beskriver och upplever sin utemiljö i en detaljerad skala.

Problem tycks framförallt uppkomma när barns eget perspektiv ska överföras till ett barnperspektiv som kan hanteras i översiktlig planering och stadsplanering i en större skala. I avhandlingen diskuteras hur olika synsätt på barn, som biologiska varelser eller som kompetenta individer, kan kopplas till olika synsätt på utemiljön, som spatial och rumslig alternativt som mental och social. Dessa synsätt påverkar hur barnperspektivet tolkas och används i olika planeringssammanhang. Genom denna problematisering kan svårigheterna att förena barns perspektiv med olika planeringssammanhang diskuteras. I artikel I konstateras att barns eget inofficiella nätverk och struktur i sin vardagsmiljö skiljer sig från det officiella nätverk och den

⁶² Diskuteras bl. a. av Svensson (1996): "Generaliserbarhet i kvalitativa studier baseras vanligen på antagandet att de begrepp och den teori man kommit fram till på ett meningsfullt sätt kan appliceras på liknande situationer och personer som de ursprungligen grundades på" Sid. 215.

struktur som hanteras i planeringssammanhang. En omsorg i utformning och gestaltning av förskolegårdar och skolgårdar där barn spenderar mycket tid i dagens samhälle, är viktig. Men att i en övergripande samhällsplanering *endast* planera för separerade platser för barn, samtidigt som samhället utanför dessa utvecklas till miljöer som barnen har stora svårigheter att hantera på egen hand, kan knappast kallas en planering med barnperspektiv. Detta speglar snarast en ökad social marginalisering av barn, där barnens rätt att ta plats i samhället inte erkänns och tillkännages. Samtidigt ska de som framtida vuxna tränas att ta plats just i detta samhälle.

Diskussionen kring kojor i artikel II är ett sätt att använda barns egna platser som utgångspunkt för en professionell självreflektion där skillnaderna mellan vår syn på fysisk utemiljö och barnets blir tydlig. Att beskriva kojor genom vad man gör där och hur det känns är ett sätt att beskriva kojor utifrån barns upplevelser och erfarenhet dvs. från ett barnperspektiv. Att beskriva kojor som en konstruktion i fysisk miljö och hur de ser ut kan förstås som ett planerarperspektiv. På detta sätt tydliggörs skillnader mellan platsers funktionella, visuella och estetiska värden (planerarens utgångspunkter), och hur platsers värde upplevs i den egna kroppen och genom egen aktivitet för att på det sättet laddas med mening (barnets utgångspunkter). Kojor blir, med andra ord, redskapet som kan hjälpa oss att förstå och beskriva *ett* av barnens egna perspektiv på utemiljön. Barn uppfattar sina egna platser som betydelsefulla. Möjligheten att hitta, manipulera och själv konstruera i utemiljön är avgörande för i vilken utsträckning barn kan uppfatta en plats som sin egen. *Ett* sätt att planera med barnperspektiv är att planera för områden tillgängliga för barn, där de själva får sätta spår i miljön, områden där deras eget skapande får ta plats och inte ses som något störande.

I artikel III diskuteras hur de funktionella, estetiska och visuella värdena förstärks genom den stora vikt som läggs vid planer i olika planeringssammanhang. *Ett* sätt att förstå barns eget perspektiv är att tidigt i planprocessen, innan fysiska gränser har formulerats och definierats inleda samtal och dialog med barnen. Detta innebär inte att barnen ska bemyndigas att delta i en planprocess som de inte behärskar. Det innebär snarare krav på en viss insikt i barns eget perspektiv på utemiljön samt en öppenhet för att delta i barnens verklighet, dvs. att planeraren till viss mån vill ta del av och lära sig av barnens vardag. För att underlätta förståelsen för barns eget perspektiv på utemiljön är det avgörande att utgå från barnens egna platser, dels för att öka möjligheterna till att knyta an till egna barndomsupplevelser, dels för att dessa platser aldrig kan identifieras eller uppfattas utan att man varit där.

Min förhoppning är att avhandlingen bidrar till diskussionen om vad en planering med barnperspektiv kan innebära. Här har diskuterats hur barns eget perspektiv på utemiljön bl.a. kan förstås och beskrivas genom att utgå från deras egna platser i en detaljerad skala och genom att föra samtal och dialog med barnen. Barnperspektiv i översiktlig planering innebär bl.a. att *insikten av dessa platsers värde* måste återspeglas i urbana sammanhang. Detta uppnås bäst genom att hela utemiljön görs tillgänglig med tillräckliga utrymmen för barns egna aktiviteter och områden för deras eget skapande. Samtidigt är det viktigt att understryka att det

inte innebär att omsorgen och utformningen av barns separerade platser ska försummas eller ses som oviktiga.

Översiktsplaner och detaljplaner är instrument för kommuner att förverkliga den lokala bebyggelsepolitiken. Harley (1988) konstaterar:

”Whether a map is produced under the banner of cartographic science – as most official maps have been – or whether it is an overt propaganda exercise, it cannot escape involvement in the process by which power is deployed”
Sid. 279.

Detaljplaner och översiktsplaner är, till skillnad från t.ex. illustrationsplaner och andra projekteringsplaner *tydliga* maktinstrument, där det blir tydligt vem som får finnas med i den ständiga kampen om vems fysiska verklighet som ska gälla. Att få barns platser att återspeglas här vore en utmaning som också skulle kräva en utmaning av de tysta överenskommelserna om vad barn ska vara och representera i samhällsordningen.

Referenser

- Alvesson, M. & Sköldberg, K. 1994. *Tolkning och reflektion, Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, Studentlitteratur, Lund.
- Barn i stan – från sekelskifte till sjuttital. 1978. Folksam Stockholms stadsmuseum, Tidens Förlag.
- Barns perspektiv och barnperspektiv. 2003. Pedagogisk forskning i Sverige. Årg 8. Nr. 1-2. Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik och didaktik.
- Bartlett, S. 1999. *Cities for Children – Childrens Rights, Poverty and Urban Management*, Earthscan Publications Ltd, London.
- Berglund, U. & Jergeby, U. 1989. *Uteliv: Med barn och pensionärer på gård och gata, i park och natur*, Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm, T10:1989.
- Björklid, P. 1974. *Kartläggning av barns uteaktiviteter i två moderna bostadsområden*, Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm, R57:1974
- Boverket. 2000. *Unga är också medborgare: om barns och ungdomars inflytande i planeringen*. Rapport, Boverket, Stads miljövadlingen.
- Chawla, L. 1990. Ecstatic Places, *Children's Environments Quarterly* 7(4):18-23.
- Chawla, L. 1992. Childhood Place Attachments, Altman, A. & Seta, M. (red.) *Place attachment*, Vol. 12, New York.
- Cobb, E. 1969. The Ecology of Imagination in childhood, Shepard, P. & Mc Kinley, D (red.) *The subversive science: Essays towards an ecology of man*, Houghton Mifflin, Boston.
- Cosgrove, D. 1985. Prospect, perspective and the evolution of the landscape idea, *Transactions of the Institute of British Geographers*, N.S. 1: 45-62.
- Dahlgren, L. & Hultqvist, K. (red.) 1995. *Seendet och seendets villkor, en bok om barns och ungas välfärd*, Stockholm, HLS Förlag.
- Daniels, S. 1988. The Political Iconography of Woodland in later Georgian England, Daniels, S. & Cosgrove, D. (red..) *The Iconography of Landscape*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Dencik, L. 1995. Välfärdens barn eller barns välfärd? Om till-syn, hän-syn, och fel-syn, Dahlgren, L. & Hultqvist, K. (red.) *Seendet och seendets villkor*, HLS förlag Stockholm.
- Driskell, D. 2002. *Creating Better Cities with Children and Youth*, Unesco Publishing.
- Fjörtoft, I. & Sageie, J. 2000. The Natural Environment as a Playground for Children: Landscape Description and Analyses of a Natural Playscape, *Landscape and Urban Planning* 48:88-97.
- Fransis, M. & Lorenzo, R. 2002. Seven realms of children's participation, *Journal of Environmental Psychology* 22:157-169.
- Grahn, P. 1991. *Om parkers betydelse*, SLU, Institutionen för landskapsplanering, Alnarp, Movium, Stad & Land nr 93/1991.
- Grahn, P. Mårtensson, F. Lindblad, B. Nilsson, P. Ekman, A. 1997. *Ute på dagis*, Movium, Stad & Land 145:1997.
- Gyllin, M. 2004. *Biological Diversity in Urban Environments*, SLU, Institutionen för landskapsplanering, Alnarp.
- Halldén, G. 2003a. Platsens betydelse och barns sätt att ladda en plats med symbolisk mening, Blücher, G. & Graninger, G. (red.), *Finns det rum för barn?* Stiftelsen Vadstena forum för samhällsbyggnad.
- Halldén, G. 2003b. Barnperspektiv som ideologiskt eller metodologiskt begrepp, *Barns perspektiv och barnperspektiv: Pedagogisk Forskning i Sverige*, årgång 8, nr. 1-2:12-23.
- Harley, J. B. 1988. Maps, knowledge, and power, Daniels, S. & Cosgrove, D. (red.) *The Iconography of Landscape*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Hart, R. 1979. *Children's experience of place*, Irvington, New York.
- Hart, R. 1997. *Children's Participation – The theory and practice of involving young citizens in community development and environmental care*, Earthscan Publications Ltd, London.

- Heikkilä, M. & Sahlström, F. 2003. Om användning av videospelning i fältarbete, *Barns perspektiv och barnperspektiv: Pedagogisk Forskning i Sverige*, årgång 8, nr. 1-2:24-41.
- Herrington, S. & Studtmann, K. 1998. Landscape interventions: new directions for the design of children's outdoor play environments, *Landscape and urban planning*, 42: 191-205.
- Horelli, L. 1997. Challenges of children's participation in urban planning, Camstra, R. (red.) *Growing up in a changing urban landscape*, Van Gorcum, Assen, the Netherlands.
- Horelli, L. 1998. Creating child-friendly environments: Case studies on children's participation in three European countries, *Childhood* 5 (2): 225-239.
- Ingold, T. 1993. The Temporality of Landscape, *World Archaeology* 25(2):152-172.
- James, A. & Prout, A. (red.) 1999. *Constructing and reconstructing childhood, contemporary issues in the sociological study of childhood*, The Falmer Press.
- Jensen, T-A. & Jørgensen, G. 2001. Børn i Bykvarteret – hvad børn kan fortælle om deres boligkvarter, *Nordic Journal of Architectural Research* 2001(1):77-88
- Kampmann, J. 1998. *Børeperspektiv og børn som informanter*, Arbejdsnotat nr. 1, Børnerådet, Roskilde Universitetscenter, Danmark.
- Kristensson, E. 2003. *Rymlighetens betydelse: En undersökning av rymlighet i bostadsgårdens kontext*, LTH, Institutionen för arkitektur, Lunds universitet.
- Kristjánsson, B. 1995. Vardandets barndom – (be)varandets barnforskning, Dahlgren, L. & Hultqvist, K. (red.) *Seendet och seendets villkor*, HLS förlag Stockholm.
- Kvale, S. 1999. Intervjun som kunskapskonstruktion, Säfström C-A & Östman, L. (red.) *Textanalys*, Studentlitteratur, Lund
- Kylin, M. & Lieberg, M. 2001. Barnperspektiv på utemiljön, *Nordic Journal of Architectural Research* 2001(1):63-77.
- Kylin, M. 2003. Children's Dens, *Children, Youth and Environments* 13(1) <http://eye.colorado.edu>
- Lieberg, M. 1992. *Att ta staden i besittning: Om ungas rum och rörelser i offentlig miljö*, Byggnadsfunktionslära, Arkitektursektionen, Lunds Universitet, Lund.
- Lieberg, M. 1994. Att forska om ungdom. Om kunskapssökande och reflexivitet bland deltagande ungdomsforskare, Fornäs, J. Boethius, U. Forsman, M. Ganetz, H. Reimer, B. (red.) *Ungdomskultur i Sverige*, FUS-rapport nr 6. Stockholm/Stephag.
- Lieberg, M. 2003. *Plats för ungdom – om ungdomar och ungdomskultur i det offentliga rummet*, Rapport från Barnsäkerhetsdelegationen, S 2001:05, Statens offentliga utredningar.
- Lindgren, A-L. 2003. Lyssnar vuxna på barn? – Om barns inflytande på samhällsplaneringen. Blücher, G. & Graninger, G. (red.) *Finns det rum för barn?* Stiftelsen Vadstena forum för samhällsbyggnad.
- Lindholm, G. 1995. *Skolgården: vuxnas bilder - barnets miljö*, SLU, Institutionen för landskapsplanering, Alnarp, Movium, Stad & Land nr 129:1995.
- Lindholm, G. 2002a. Green structure as activity and as object – implications for urban planning, *Nordic Journal of Architectural Research* 2002(1): 41-49.
- Lindholm, G. 2002b. Kunskapsverkstad som redskap i fysisk planering – en diskussion kring förhållningssätt och rolltagande, Svensson, L. Brulin, G. Ellström, P-E. Widegren, Ö. (red.) *Interaktiv forskning – för utveckling av teori och praktik*, Arbetsliv i omvandling 2002:7, Arbetslivsinstitutet, Stockholm.
- Lövrie, K. 2003. *Det gröna som identitetsskapande stadsbyggnadselement – objekt, koncept och struktur*, SLU, Institutionen för landskapsplanering, Alnarp.
- Myrdal, A. 1935. *Stadsbarn. En bok om deras fostran i storbarnkammare*, Stockholm: Kooperativa förbundets bokförlag.
- Mårtensson, F. 2004. *Landskapet i Leken – En studie av utomhuslek på förskolegården*, SLU, Institutionen för landskapsplanering, Alnarp.
- Nochis, K. 1992. Child Development Theory and Planning for Neighbourhood Play, *Children's Environments*, 9(2):3-9.
- Nordström, M. 1990. *Barns boendeföreställningar i ett utvecklingspsykologiskt perspektiv*, Statens institut för byggnadsforskning, Gävle, SB:30.
- Nordström, M. 2003. Barn och nära platser, , Blücher, G. & Graninger, G. (red.) *Finns det rum för barn?* Stiftelsen Vadstena forum för samhällsbyggnad.

- Norén-Björn, E. 1977. *Lek, lekplatser och lekredskap*, Stockholm: Barnmiljörådet & Liber förlag.
- Näsman, E. 1995. Vuxnas intresse av att se med barns ögon, Dahlgren, L. & Hultqvist, K. (red.) *Seendet och seendets villkor*, HLS förlag Stockholm.
- Olwig, K. 1991. Childhood, artistic creation, and the educated sense of place, *Children's environments quarterly*, 8 (2): 4-18.
- Olwig, K. 1996. Recovering the Substantive Nature of Landscape, *Annals of the Association of American Geographers* 86(4): 630-653.
- Olwig, K. F & Gulløv, E. (red.) 2003. *Children's places: cross-cultural perspectives*, New York, Routledge.
- Panofsky, E. 1991. *Perspective as Symbolic Form*, New York, Zone Books.
- Powell, M. 2001. *Fort Culture: The Hidden Curriculum of Recess Play*, School of Education. Lesley University.
- Qvarsell, B. 2003. Barns perspektiv och mänskliga rättigheter – Godhetsmaximering eller kunskapsbildning, *Barns perspektiv och barnperspektiv: Pedagogisk Forskning i Sverige*, årgång 8, nr. 1-2:111-113.
- Qvortrup, J. Bardy, M., Sgritta, G. Wintersberger, H. (red.) 1994. *Childhood matters. Social theory, Practice and Politics*, European Centre Vienna, Avebury, Aldershot.
- Rasmusson, B. 1993. *Barn och byggd miljö – En kunskapsöversikt*, Barnmiljörådet och Institutionen för byggnadsfunktionslära, Arkitekturstektionen, Lunds universitet.
- Rasmusson, B. 1998. *Stadsbarndom: Om barns vardag i en modern förort*, Socialhögskolan 1998:7, Lunds Universitet.
- Relph, E. 1976. *Place and Placelessness*, London, Pion.
- Skantzte, A. 1989. *Vad betyder skolhuset? Skolans fysiska miljö ur elevernas perspektiv studerad i relation till barns och ungdomars utvecklingsuppgifter*, Pedagogiska institutionen, Stockholms Universitet.
- Sobel, D. 1993. *Children's Special Places: Exploring the Role of Forts, Dens and Bush Houses in Middle Childhood*, Tucson, Arisona, Zephyr Press.
- Sommer, D. 2003. Børnesyn i utviklingspsykologien – Er et børneperspektiv muligt? . *Barns perspektiv och barnperspektiv: Pedagogisk Forskning i Sverige*, årgång 8, nr. 1-2:85-100.
- Spencer, C. 1998. Children, Cities and participation, *Journal of Environmental Psychology* 18(4):429-433.
- Starrin, B & Renck, B. 1996. Den kvalitativa intervjun, Svensson, P-G & Starrin, B. (red.) *Kvalitativa studier i teori och praktik*, Studentlitteratur, Lund.
- Starrin, B. Larsson, G. Dahlgren, L. Styrborn, S. 1991. *Från upptäckt till presentation – Om kvalitativ metod och teorigenerering på empirisk grund*, Lund: Studentlitteratur.
- Svensson, P-G. 1996. Förståelse, trovärdighet eller validitet? Svensson, P-G & Starrin, B. (red.), *Kvalitativa studier i teori och praktik*, Studentlitteratur, Lund.
- Söderström, O. 1996. Paper Cities: Visual Thinking in Urban Planning, *Ecumene* 3(3): 249-281.
- Titman, W. 1994. *Special places, special people: the hidden curriculum of school grounds*, WWF, UK/Learning through Landscapes, Godalming, Surrey.
- Tuan, Y-F. 1974. Space and place: humanistic perspective, *Progress in Geography* 6: 211-252.
- Wilhelm, H. 2002. *Barn och omgivelser, virkelighet med flere fortolkninger*, Context, Arkitektthøgskolan i Oslo.
- Wolfe, M. 1978. Childhood and Privacy, Altman, A & Wohlwill, J. (red.) *Human Behaviour and the Environment: Advances in Theory and Research: Children and the Environment*. New York and London, Plenum Press.

